

Makale Geliş Tarihi

20.04.2025

Makale Yayın Tarihi

20.06.2025

II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA TÜRKİYE-İNGİLTERE İLİŞKİLERİNİN TÜRK BASININA YANSIMALARI

REFLECTIONS OF TÜRKİYE-ENGLAND RELATIONS DURING WORLD WAR II. IN THE TURKISH PRESS

Hatice KIZILTAŞ*

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Elazığ, Türkiye, ORCID: [0009-0009-6014-5125](https://orcid.org/0009-0009-6014-5125)

Öz

Türk-İngiliz ilişkileri 16.yüzyıl itibariyle gelişmeye başlamıştır. Sultan III. Murad'ın 15 Mart 1579'da Harborne aracılığıyla gönderdiği mektup ikili ilişkilerin resmileşmesi anlamında ilk adım olmuştur. William Harborne 1583 yılında İngiltere Osmanlı elçisi olarak atanmıştır. Karlofça Antlaşması ile iki ülke arasındaki ilişkiler farklı bir seviyeye taşınmıştır. Osmanlı Daimî Elçisi Yusuf Agaf Efendi, ilk Osmanlı daimî elçisi olarak Londra'ya atanmıştır.

Birinci Dünya savaşı döneminde Osmanlı ve İngiltere'nin farklı taraflarda bulunması iki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Birinci Dünya savaşının ardından Musul sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun İngiltere ve Türkiye arasında görüşülmüş ancak sonuç alınmamıştır. Bunun sonucunda Türkiye ve İngiltere Milletler Cemiyetinin kararlarını doğrudan kabul etmek yerine kendi aralarında anlaşmaya varılmıştır. Türkiye'nin 1936'da Milletler Cemiyetine katılması ve İngiltere ile ortak platformda iş yapması diplomatik ilişkileri güçlendirmiştir. 1937 yılında Nyon Konferansının ardından ilişkiler daha da güçlenmiştir. Ayrıca İsmet İnönü'nün İngiliz Veliattı VI. Gorgenin 1937'de gerçekleşen taç giyme törenine katılmıştır. İkinci Dünya Savaşında ise söz konusu ülkelerin aynı tarafta savaşa katılması ilişkileri sağlamlaştırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı, Almanya'nın 1939 yılında Polonya'yı işgal etmesiyle başlamıştır. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş ilan etti. Türkiye, savaş dışı kalma politikasını sürdürürken, olası dış saldırılara karşı ittifak arayışlarına girmiştir. 8 Mayıs 1945 yılında, Almanya teslim olmuştur. Ağustos ayında ise ABD, Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombaları attı. Bunun sonucunda Japonya, 2 Eylül'de teslim olmuş ve savaş resmen sona ermiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan gelişmeler hem Türk basınında hem de yabancı basında geniş yer bulmuştur. Türk-İngiliz ilişkileri, askeri yardımlar ve Türkiye'nin savaşa dahil olması için düzenlenen konferanslar Türk basınında sıkça dile getirilmiştir. Ancak savaş sırasında İngiltere'nin sağladığı ekonomik destekler, savaşın sona ermesiyle birlikte kesilmiş ve bu durum iki devlet arasında soğuk rüzgarların esmesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Türkiye, II. Dünya Savaşı, Diplomasi, Basın

*Bu Makale II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-İngiltere İlişkilerinin Türk Basınına Yansıması (1939-1945) Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Absract

Turkish-English relations began to develop in the 16th century. The letter sent by Sultan Murad III. Through Harborne on Marc 15, 1579 was the first step in formalizing bilateral relations. William Harborne was appointed as the Ottoman ambassador to England in 1583 With the Treaty of Karlowitz relations between the two countries were taken to a different level.the Ottoman Parmanent Ambassador, Yusuf Agaf Efendi, was appointed to London as the first Ottoman Parmanent Ambassador.

During the First World War, the fact that the Ottomans and England werw on different sides brought the relations between the two countries to the breaking point. Following the First World War, the Mosul issue arose. This issue was discussed between England and Turkey, but no result werw achieved. As a result, Turkey and England reached an agreement among themselves instead of directly accepting the decisions of the League of Nations. Turkey s participation the League of Nations in 1936 and doing business with England on a joint platform strengthened diplomatic relations. After the Nyon Conference in 1937, relations were further strengthened. In addition, İsmet İnönü attended the coronation ceremony of the British Crown Prince VI. Gorge in 1937. In the Second World War, the fact that these countries participated in the war on the same side strengthened the relatons.

World War II began with Germany invading Poland in 1939. Following this, England and France declared war on Germany. While Turkey continued its policy of staying out of the war, it began to seek alliances against possible external attacks. In 1945, Germany surrendered on May 8. In August, the US dropped atomic bombs on Hiroshima and Nagasaki. As a result, japan surrendered on September 2, and the war officially ended. Developments during World War II were widely covered in both the Turkish and foreign press. Turkish-English relations, military aid, and conferences for Türkiye s participation in the war were frequently mentioned in the Turkish press. However, the economic support provided by England during the war was cut off with the end war, and this caused cold winds to blow between the two states.

Key Words: England, Türkiye, World War II., Diplomacy, Press.

1.GİRİŞ

1.1 Osmanlı Döneminde Türk-İngiliz İlişkileri

Türk-İngiliz ilişkilerine baktığımızda ilk ilişkileri Haçlı Seferlerine dayanmaktadır. 1396 yılında Osmanlı ve Macar ordularının karşı karşıya geldiği Niğbolu Savaşında karşı karşıya gelinmiştir. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ticari ve siyasi ilişkiler 16. yüzyıl itibarıyla gelişmeye başlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin bu kadar gecikmesinin nedeni olarak coğrafi uzaklığın yanı sıra İngiltere'nin XVI. yüzyıla kadar Doğu Akdeniz ticaretinde etkin bir rol üstlenememesi gösterilebilir. Ticari ve siyasi ilişkiler XVI. yüzyılla birlikte gelişmeye başlamıştır. (Çakır, 2022, 102-103.)

1757 yılında İngiltere'nin Hindistan'ı ele geçirmesi, Türk-İngiliz ilişkilerinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. İngiltere'nin ilk Büyükelçisi William Harborne, 1583'te İstanbul'a gelerek görevine başlamıştır. İngiltere bunun üzerine Osmanlı Devleti ile dostane ilişkiler kurma konusunda çabalarını artırmıştır. Osmanlı Devleti'nin, İngiltere ile İspanya'ya karşı iş birliği yapması, kendi çıkarları doğrultusunda önemli bir adım olmuştur. (Kürkçüoğlu,1978,15)

İspanya, farklı inançlardan olmalarına rağmen, iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Sultan III. Murat'ın 15 Mart 1579 tarihinde Harborne aracılığıyla gönderdiği mektup, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin resmileşmesindeki ilk adım olmuştur. Kraliçe Elizabeth'in mektubu Türk-İngiliz ilişkilerinin resmileşmesindeki en önemli gelişme olarak kabul edilmiştir. İlk diplomatik

temasların ardından, Kraliçe Elizabeth, William Harborne’u 1582 yılında İngiltere’nin Osmanlı elçisi olarak atamıştır. Harborne, 1583 yılında İstanbul’a gelmiş ve böylece Türk-İngiliz ilişkilerindeki resmi dönem başlamıştır. 1620-1683 yılları ise iki ülkenin ticari ilişkilerinin en parlak dönemini oluşturmuştur. 1699 yılında imzalanan Karlofça antlaşmasıyla birlikte Osmanlı devleti denge siyasetini takip etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda İngiltere ile denge siyaseti izlenmiştir. (Karaca, 2020, 13-15.)

İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki yakınlaşma neticesinde ve özellikle Reisülküttap Mehmet Efendi’nin de etkisiyle, ilk Osmanlı daimî elçisi Yusuf Agah Efendi, 1793 yılında Londra’ya gönderilmiştir. 23 Aralık 1798’de Rus Çarlığı ile ittifak antlaşması imzalanmıştır. İngiltere ile 5 Ocak 1799’da İttifak Anlaşması imzalanarak, Fransa’ya karşı yeni bir denge siyaseti güdülmeye çalışılmıştır. İngiltere’nin 1829’da Yunan bağımsızlığını desteklemesi ve 1836 yılında yaşanan William Churchill olayı 19. yüzyılda Osmanlı-İngiliz siyasal ilişkilerinde sıkıntılı dönemler olarak bilinmektedir. 1836 yılında gerginleşen ilişkileri yumuşatmak çabasında olan Osmanlı Devleti 1838’deki Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile İngiltere’ye daha fazla imtiyaz vermiştir. (Karaca, 2020,15-17)

İngiltere 1787 yılında Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Başbakan W. Pitt’in 27 Mart 1791’de Rusya’ya verdiği ultiमतomla, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün korunmasına duyduğu ilgiyi ortaya koymuştur. Fransa, Mısır’ı 1798 yılında işgal etmiştir. Fransa’nın Mısır’a yerleşmesi, Rusya bakımından bir tehdit oluşturacağı için hem İngiltere hem de Rusya, Osmanlı Devleti’nin yardımına koşmuşlardır. Osmanlı Devleti, 5 Ocak 1799’da İngiltere ile Fransa’ya karşı ittifak antlaşması imzalamıştır. Bu yeni tehdit, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri daha da yakınlaştırmıştır. İngiltere, Fransa’nın Avrupa’da üstün duruma gelmesini önlemek amacıyla, Rusya ile ittifak yaparak Osmanlı Devleti ile çatışmayı dahi göze almıştır. (Kürkçüoğlu, 1978, 17)

Fakat Tilsit ve Erfurt’ta Napolyon ile Rus Çarı Aleksandr arasında yapılan görüşmelerde, Rusya’nın Fransa’ya yaklaşarak Osmanlı Devleti’ne ihanet ettiğini gören İngiltere, Osmanlı ile olan ilişkilerini düzeltmeye karar vermiştir. İngiltere birkaç girişimden sonra 5 Ocak 1809’da Çanakkale veya Kal-i Sultaniye adıyla anılan 12 maddelik barış ve 4 maddelik ittifakı içeren antlaşmayı Osmanlı Devleti ile imzalamıştır. Bu barış antlaşmasıyla iki devlet arasındaki ilişkiler normale dönmüştür. İngiliz ticaret gemilerine Karadeniz’de tanınan imtiyazlar devam etmiştir. Antlaşmasının en önemli kısmı boğazlara dair olan maddedir. Buna göre, hiçbir devlet barış zamanında Boğazlardan savaş gemisi geçirmeye teşebbüs etmeyecek, İngiltere de Boğazların kapalılığına saygı gösterecek ve buna göre davranacaktır. Bu antlaşma ile Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde ilerleme kaydedilmiştir. (Çakır, 2022, 102-109)

Osmanlı Devleti’yle İngiltere arasında 19. yüzyılın ilk yarısında birbirlerine yaklaşma ve destek söz konusu olmuştur. Doğu Sorunu ortaya atıldığında İngiltere kendi çıkarları gereği Osmanlı Devleti’ni desteklemiştir. Bölgede Rus nüfuzunun artması, İngiltere’nin çıkarına ters düşeceğinden Osmanlı Devleti’ni desteklemiştir. (Kırkpınar, 1993, 162)

İngiltere, Mehmet Ali Paşa isyanının ilk safhasında, kendi iç meseleleri nedeniyle olaylara müdahale etmekten ve Osmanlıların yardım isteklerine olumlu cevap vermekten kaçınmıştır. Ancak Rusya’nın Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Boğazlar ve Osmanlı Devleti üzerinde elde ettiği üstünlük karşısında, daha fazla beklemeyerek harekete geçmeye ve Osmanlılara her türlü desteği vermeye karar vermiştir. Mısır meselesini çözmek üzere 1840 Londra Antlaşması’nı imzalayan devletler, özellikle İngiltere’nin girişimleriyle Boğazlar meselesinde de ‘‘Londra’da bir konferansta çözüm bulmayı kararlaştırmışlardır’’. (Çakır, 2022, 114.)

Mısır meselesinin bir çözüme bağlamak üzere 1840 Londra Antlaşmasını imzalamış olan dört devlet, bilhassa İngiltere’nin girişimleriyle Boğazlar meselesinde Londra bir konferansta

çözüm bulmayı kararlaştırmıştır. 13 Temmuz 1841 de Osmanlı Devleti ile beş büyük Avrupa devleti arasında Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. (Çakır, 2022, 118-119)

Kırım savaşının yaşanmasına sebep olan nedenler arasında İngiltere, Fransa ve Rusya'nın güç mücadelesi ve Rusya'yı Karadeniz'in kuzeyinde tutma çabası yatmaktadır. Rus ordusu 2 Temmuz 1853 tarihinde Prut nehrini aşarak Boğdan'ı işgal etmiştir. Osmanlı Devleti bu işgale karşı ancak 4 Ekim'de savaş kararı verebilmiştir. Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Piyomente' den oluşan müttefik kuvvetleri karşısında yenilgiye uğrayan Rusya 1856 yılında Paris Anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. İngiltere'nin dış politikadaki Türk taraftarlığı ilkesi ancak 1875 yılına kadar devam etmiştir. (Karaca, 2020, 17-19)

Rusya 12 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Derby, Rus Dışişleri Gorchakov' a gönderdiği yazıda "İngiltere'nin tarafsız kalacağını, Osmanlı lehine savaşa girmesinin söz konusu olmadığını, fakat Süveyş Kanalı'nın saldırıdan uzak tutulmasını ve savaş neticesinde de Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının işgal edilmemesini" istemiştir. Rus tehlikesine karşı İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne destek olmamasından sonra ilişkilerinde sorunlar yaşanmaya başlamıştır. 93 harbi sonrasında İngiltere'nin Osmanlı devleti karşıtı politikaları belirginleşmeye başlamıştır. (Karaca, 2020, 22-23)

İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile çatışma içine girmesinin belirleyici etkeni, Liberal Parti lideri William Ewart Gladstone'un izlediği politikalar olmuştur. 19. yüzyılın düşman iki ülkesi olan Rusya ve İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Osmanlı Devleti'ne karşı müttefik konumuna gelmişlerdir. İttihat ve Terakki Fırkası, İngiltere ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu amaçla, Almanlar lehine verilen imtiyazlar azaltılarak Anadolu'da demiryolu yapımı, limanlarda rıhtım inşası ve Fırat ile Dicle'nin birleşerek Basra Körfezi'ne döküldüğü Şattülarap bölgesinde taşımacılık yapma imtiyazı İngiltere'ye verilmiştir. Ancak, İttihatçıların tüm çabalarına rağmen İngiltere ile kalıcı bir siyasi bağ kurulamamıştır. (Karaca, 2020, 17-18)

Hicaz Demiryolu hattının yapımı, İngiltere tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. İngiltere'ye göre demiryolu hattı Hindistan, Mısır ve Sudan'daki Müslümanları İngiltere aleyhine harekete geçirebilecek bir süreci başlatabilir veya İslam birliği projesi, siyasi açıdan Almanlar tarafından kullanılabilir bir araç haline gelmesi ihtimal dahilindedir. (Karaca, 2020, 27)

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Türk-İngiliz ilişkilerinde bozulmalar yaşanmıştır. 1907 yılında İngiltere ile Rusya arasında bir anlaşma imzalanması ve İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola'nın 8-9 Haziran 1908 tarihlerinde Reval'de buluşmaları, Osmanlı Devleti'nin sona erdiğini ve İngiliz-Rus birleşmesinin gerçekleştiğinin dile getirilmesine neden olmuştur. Sömürgecilik hareketlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan hammadde ve pazar arayışı nedeniyle, XIX. yüzyılın sonlarına doğru dünyada büyük bir hareketlilik yaşanmaya ve güç mücadeleleri başlamıştır. (Kürkçüoğlu, 1978, 27-30)

Sömürgeci devletler, hammadde kaynağı ve geniş pazar olarak gördükleri geri kalmış ülkeleri daha fazla sömürebilmek için birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdir. Devletler arasında yaşanan güç savaşları blokların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Veliahdı Franz Ferdinand'ın, Sırlar tarafından düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmesi ve ardından gelişen olaylar 28 Temmuz'da Avusturya-Macaristan Devleti ile Sırbistan arasında savaşın başlamasına ve beraberinde Birinci Dünya savaşının yaşanmasına neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti, birçok cephede İngiltere ile mücadele etmiştir. Bolşevik Devrimi'ne kadar kayda değer bir başarı elde edemeyen İngiltere, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yeni bir politika uygulamaya yönelmiş ve bu stratejik bölgede

Ermeni politikası belirginleşmeye başlamıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte gerek Osmanlı Devleti'nin coğrafi konumu gerekse İngiltere ve Rusya'nın Reval'de vardıkları antlaşma ile beliren niyetleri, Osmanlı'nın savaşın dışında kalmasını zorlaştırmıştır. (Dönmez, 2008, 14-18)

1.2. Millî Mücadele Döneminden II. Dünya Savaşına Kadar Türk-İngiliz ilişkileri

Türk-İngiliz çatışması, Osmanlı Hükümeti'nin 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamasıyla sona ermiştir. Ancak Türkiye, doğuda Ermenistan'a, batıda ise Yunanistan'a karşı Kurtuluş Savaşı verirken, bu devletleri destekleyen İngiltere ve müttefiklerine karşı da dolaylı olarak mücadele etmiştir. (Kürkçüoğlu, 1978, 45)

Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye ve Irak cephelerindeki zaferlerini antlaşmaya çeviren İngiltere, Osmanlı ile yapılacak ateşkesin kontrolünü ele almış ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nı müttefikleri adına tek başına imzalamıştır. 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne imzalatılan Mondros Ateşkes Antlaşması, İtilaf Devletlerine yalnızca savaş sırasında yapılan gizli antlaşmalarda belirtilen yerleri işgal etme hakkı tanımakla kalmamış, aynı zamanda şu iki önemli hükmü de içermektedir. (Sander, 1989,407-408)

1. Boğazlar bölgesi işgal altına alınacak
2. İtilaf devletleri güvenliklerini tehlike altında gördükleri bölgeleri de işgal edebileceklerdi.

Müdafaa-i Hukuk hareketlerinin karşılaştığı önemli bir tehlike, İngilizlerin Ermenileri blok halinde silahlı eylemlere yönlendirmesiydi. (Selek, yıl, 483) Mustafa Kemal'in önderliğinde Anadolu'da başlayan ulusal kurtuluş hareketi, Temmuz-Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen Erzurum ve Sivas Kongreleri ile örgütlenmiş ve mücadelenin amaçları bu kongrelerde ana hatlarıyla belirlenmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı Devleti fiilen sona ererken, İngiltere Anadolu'yu denetim altına almak için harekete geçmiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul ile Boğazları işgal edilmiş akabinde 1921'deki Sakarya Meydan Muharebesi yaşanmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra İngiltere, Türkiye'nin direncini kabul etmek zorunda kalmıştır. Ağustos 1922'de gerçekleşen Büyük Taarruz ve Dumlupınar Zaferi ile İngiltere'nin desteklediği Yunan ordusu ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu gelişmeler üzerine İngiltere, Türkiye ile doğrudan bir savaşa girmekten kaçınarak barış görüşmelerine yönelmiştir. 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile İngiltere, Türkiye'nin askeri zaferini kabul ederken, 1923'teki Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'nin bağımsızlığını resmen tanımak zorunda kalmıştır.

Lozan Konferansı'nda İngiltere'nin üzerinde durduğu en önemli meselelerden biri, Musul'un geleceğiydi. Musul konusunda İngiltere'nin direktmesindeki amaç petrol kaynakları bakımından zengin olan Musul'u ele geçirmektir. (Zeyrek, 2013,129-130)

20 Kasım 1922'de açılan Lozan Konferansı'nın, 4 Şubat 1923'e kadar süren birinci bölümünde İngiltere, Lord Curzon'un liderliğinde müttefikleriyle bir cephe birliği kurmaya çalışmıştır. Üzerinde durulan konular Boğazlar ve Musul'dur. Boğazlar konusunda Türkiye ile İngiltere arasında bir uyum sağlanabildiği için anlaşmaya varılmıştır. Ancak Musul meselesinde Türk-İngiliz çatışması yaşanmış ve bu sorun Lozan'da çözüme kavuşturulamamıştır. İki tarafta Musul konusunda direktmiştir. (Kürkçüoğlu, 1978, 257-258)

Lozan'da, İngiltere çıkarları açısından önem taşıyan Musul'u mandater olarak bulunduğu Irak'ın sınırları içinde tutmak için yoğun çaba göstermiştir. Musul yani Türk-Irak sorunu öncelikle İngiltere ve Türkiye arasında görüşülmüş, ancak bir sonuç alınamayınca 23 Ocak 1923 tarihindeki Lozan oturumunda konu konferansın gündemine taşınmıştır. TBMM Hükümeti, 8 Mart 1923 tarihinde Müttefiklerin antlaşma tasarısını Müttefik devletlere bildirmiştir. Türk notasına 28 Mart'ta cevap veren Müttefikler, Konferansın yine Lozan'da 23 Nisan'da

toplanmasını teklif etmişlerdir. Konferansın ikinci oturumunda da anlaşmaya varılamamıştır. (Kürkçüoğlu, 1978, 277-292)

Lord Curzon iki taraf arasında anlaşma sağlanamaması üzerine konunun en tarafsız ve yetkili organ olarak Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmayı kabul ettiğini hatırlatarak, Cemiyet'in vereceği karara uyulması gerektiğini belirtmiştir. Lozan'da Musul konusu tekrar gündeme getirilmiş fakat çözülemeyince taraflar, sorunun çözümü için Milletler Cemiyeti'ne başvurmayı kabul etmişlerdir.

Lozan Konferansı sonrası taraflar Musul meselesini sonuçlandırmak amacıyla yeniden bir araya gelmişlerdir. 30 Eylül 1924'te Milletler Cemiyeti, Musul sorununun çözümü için bir komisyon kurulmasına karar vermiştir. Komisyonda 29 Ekim 1924'te gerginliği azaltmak amacıyla Brüksel Hattı adı verilen bir sınır çizilmesine karar verilmiştir. Komisyonun kararı doğrultusunda, Musul Vilayeti Irak'a bırakılmıştır. Türkiye bu karara itiraz ederek konuyu Milletlerarası Daimî Adalet Divanı'na taşımış; ancak burada da beklediği sonucu alamamıştır. Bunun üzerine Türkiye 1925 yılında Sovyetler Birliği ile Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalamıştır. Son olarak, 5 Haziran 1926'da Ankara'da Türkiye, İngiltere ve Irak hükümetleri arasında "Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması" imzalanmıştır. (Yalçın, 2000,200-202)

Türkiye ile Irak arasındaki sınır, Milletler Cemiyeti tarafından belirlenen Brüksel Hattı olarak kabul edilmiştir. Böylece Türkiye Milletler Cemiyeti'nin kararını doğrudan kabul etmek yerine, İngiltere ile anlaşarak Musul meselesini çözümlenmiştir. Böylece Musul elimizden çıkmıştır. Türk-İngiliz-İrak Antlaşması, Türkiye'nin güneydoğu sınırını kesin biçimde belirlemiş ve "Misak-ı Millî 'den'" taviz verilmiş olsa da Türkiye ile İngiltere arasındaki son büyük anlaşmazlık sona erdirilmeye çalışılmıştır. (Kürkçüoğlu, 1978, 318)

Üç yıllık zaman dilimi içerisinde mesele, 19 Mayıs 1924 tarihinden itibaren Haliç Konferansı'nda ele alınıp daha sonra Milletler Cemiyet-i Akvam Meclisinde görüşülüp Haziran 1926 tarihli Ankara Antlaşması ile neticelenmiştir. (Atabey, 2024,16-25) Musul sorununun 1926 yılında çözülmesiyle, Türkiye ile İngiltere arasında Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden sekiz yıllık çatışma dönemi sona ermiştir. Türkiye 18 Temmuz 1932'de Milletler Cemiyeti'ne katılmış ve İngiltere ile ortak bir platformda iş birliği yapmaya başlamıştır. (Yalçın, 2000,202-204)

Türk-İngiliz ilişkilerinde 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi, bir dönüm noktası olmuştur. Bu sözleşme sürecinde İngiltere, Türkiye'yi desteklemiştir. Misak-ı Millîde Boğazlar konusu, Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticareti ve ulaşımına açılmasıyla ilgili olarak, Türkiye'nin yanı sıra diğer tüm devletlerin oy birliğiyle vereceği karar doğrultusunda şekillenmiştir. Lozan görüşmelerinde ise Boğazların statüsüyle ilgili olarak İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin imzaladığı bir Boğazlar Sözleşmesi hazırlanmıştır. İmzalanan antlaşmaya göre;

1. Boğazlar asker ve silahtan arındırılacaktır.
2. Boğazlardan geçişi kontrol etmek ve Milletler Cemiyetine geçişle ilgili bilgiler vermekle yetkili bir boğazlar komisyonu kurulacaktır.
3. Boğazların asker ve silahtan arındırılmasıyla, ileride Türkiye için herhangi bir tehlike teşkil edecek duruma karşı Milletler Cemiyetinin özellikle de İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın garantisi sağlanmıştır. (Yalçın, 2000, 236-237)

Türkiye, Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesini talep etmiştir. Bu talepler, 1934 yılında Balkan Antantı'nın kurulmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Türk hükümeti, 11 Nisan 1936'da

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan devletlere bir nota göndererek Akdeniz'de barışın tehlikede olduğunu ve bu nedenle Boğazlarda asker bulundurulması gerektiğini belirtmiştir. Değişen siyasi koşullar karşısında, önceki Boğazlar Sözleşmesi'ne ilişkin hükümlerin de değişebileceğini gerekçe göstererek sözleşmenin revize edilmesini tekrar talep etmiştir. Türkiye'nin bu teklifi, İtalya hariç diğer devletler tarafından kabul edilmiştir. (Yalçın, 2000, 238-240)

Türkiye'nin talebi üzerine İngiltere 1935 yılında Boğazlar Sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesi hakkında görüş hazırlamaya başlamıştır. Bunda Versay Barış Antlaşmasının Almanya tarafından bozulması ve İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ile Milletler Cemiyeti prensiplerinin çiğnenmesi, aynı zamanda 7 Mart 1936 tarihinde Alman silahlı birliklerinin Ren askersizleştirilmiş bölgesini işgal etmesi gibi uluslararası konjonktürdeki değişimlerinin etkili olduğu söylenebilir. Boğazların 1923 yılındaki Lozan Barış Antlaşmasına göre olan statüsünü değiştirecek konferans, 22 Haziran 1936 tarihinde İsviçre'nin Montreux şehrinde toplanmıştır. (Atabey, 2014,20-21)

1936'da İsviçre'nin Montreux kentinde konferans düzenlenmiştir. Bir ay süren çalışmalar sonucunda, 20 Temmuz 1936'da Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan arasında Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşmeyle Boğazlar Komisyonu kaldırılmış ve Boğazların kontrolü Türkiye'ye bırakılmıştır. Sözleşmenin süresi 20 yıl olarak belirlenmiş olup, bu gelişme Türk-İngiliz-Sovyet ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazların silahlandırılmasına ilişkin haklar elde edilirken, İngiltere ile dostane ilişkiler gelişmiştir. Bu süreçte Sovyetler Birliği ile ilişkiler soğuma eğilimi göstermiştir. Türk-İngiliz ilişkileri, ekonomik alanda da gelişme kaydetmiştir. 1936 yılında İngiliz Messrs Brassert şirketiyle Karabük Demir ve Çelik İşletmeleri'nin inşası için bir sözleşme imzalanmıştır.

1937 yılında, İtalyan denizaltılarının Akdeniz'de gemileri batırması Türkiye'yi endişelendirmiştir. Bu nedenle 10 Eylül 1937'de İngiltere, Fransa, Yugoslavya, Yunanistan, Sovyetler Birliği, Mısır, Bulgaristan ve Türkiye'nin katılımıyla Nyon Konferansı düzenlenmiştir. Nyon Konferansı, Türk-İngiliz iş birliğini daha da güçlendirmiştir. İtalyan tehdidi karşısında, 1930'larda Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler düzelmiş ve bu bağlamda İngiltere Kralı VIII. Edward, Akdeniz'de yatıyla gerçekleştirdiği bir gezinti sırasında İstanbul'a gelmiştir. Ayrıca, İsmet İnönü, İngiltere Kralı VI. George'un 12 Mayıs 1937'de gerçekleşen taç giyme törenine katılmak üzere Londra'ya gitmiştir. (Yalçın, 2000, 238-240)

2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'ndan kalan sorunlar ve bu sorunların neden olduğu gelişmelerle şekillenmiştir. 1930'lara gelindiğinde, savaşın galip devletleri de dahil olmak üzere birçok devletin Versailles Antlaşması'nın hükümlerini benimsemediği görülmüştür. Özellikle, savaşın galiplerinin yenilen devletlere yüklediği ağır savaş tazminatları sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Hitler Versay Antlaşmasının yüklemiş olduğu ağır şartları kabul etmemiştir. Bunun üzerine 1930'lu yıllarda Hitler Almanya'da silah teknolojisine ağırlık vermeye başlamıştır.

Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla birlikte savaş başlamıştır. Almanya-Polonya savaşı başlayınca, İngiltere ve Fransa hemen Polonya'nın yardımına gidememiştir. Almanlar hızla ilerleyerek 14 Eylül 1939 da Varşova önlerine kadar gelmişlerdir. Almanya ve Sovyetler, 28 Eylül 1939'da aralarında bir anlaşma yaparak, Polonya'yı aralarında paylaşmıştır. Bu paylaşım planına göre Polonya'nın doğusunu Sovyetler, Varşova dahil ülkenin batısını ise Almanlar işgal etmiştir. Almanya dışardan gelecek Sovyet tehlikesine karşı Sovyetlerle ittifak yapıp Polonya konusunun paylaşımını çözüme kavuşturduktan sonra yönünü Fransa'ya yöneltmiştir. (Tutsak, 2017, 119)

Almanya'nın 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgal etmesiyle başlayan hareketlilik Arnavutluk'un 7 Nisan 1939 yılında İtalya tarafından istilasıyla devam etmiştir. Bu olaylar İngiltere'nin tutumunda değişiklik yaşanmasına neden olduğu gibi Türkiye'yi de ittifak arayışına zorlamıştır. Türkiye sınırlarına yaklaşan bu tehdit karşısında ittifak için değişik alternatifler üzerinde durmuştur. Bunlardan biri Balkanlar'dan Türkiye'ye yönelecek Alman tehdidini önlemek için Londra Büyükelçisi Tevfik Rüştü Aras'ın işgalden önce İngiliz Dışişleri Bakanı Viscount Halifax ile görüşmesinde ileri sürdüğü İngiltere'nin desteği ile Romanya, Polonya, SSCB ve Türkiye arasında bir saldırmazlık paktı önerisi olmuştur. (Özmen, 2009,96) Almanya'nın Polonya'ya saldırması üzerine, Fransa ve İngiltere Polonya'nın yanında yer aldıklarını açıklamıştır. İngiliz Başvekili Chamberlayn, ise yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir:

Bu sabah İngiltere Büyükelçisi, Alman hükümetine nihai bir nota iletmiştir. "Notada, saat 11'e kadar Alman birliklerinin Polonya'dan geri çekileceğine dair teminat verilmediği takdirde, İngiltere'nin Almanya ile savaş halinde olacağı bildirilmiştir. Şu ana kadar bir cevap alınamamış, dolayısıyla memleketimiz şu an itibarıyla savaş halindedir. Bu durumun benim için ne kadar ağır bir şey olduğunu takdir edersiniz" demiştir. (Kırkpınar,2017, 242)

Türkiye, savaş sırasında siyasi yalnızlıktan kurtulmak için çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bunun üzerine 19 Ekim 1939'da Ankara'da Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında Üçlü İttifak antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma 1939 yılında İtalya ve Almanya'nın Akdeniz ve Balkanlar'da yarattığı tehlikeleri dikkate alarak hazırlanmıştır. Amaç, bir yandan Türkiye ile İngiltere ve Fransa'nın savunma ihtiyaçlarını karşılamak, diğer yandan Balkanlar'ın güvenliğini sağlamak ve özellikle Yunanistan ile Romanya'nın korunmasını temin etmektir. (Atabey, 2014, 11)

Sovyetler Birliği ile yaptığı görüşmelerden ise istediği sonucu alamayınca, Mihver güçler yerine Batılı devletler tarafında yer almak için adımlar atmıştır. Bu çabaların sonucunda, Fransa ve İngiltere ile bir antlaşma imzalanmıştır. Üçlü İttifak Antlaşması olarak bilinen bu anlaşmayı, Türkiye adına Başbakan ve Dışişleri Bakanı Vekili Dr. Refik Saydam imzalamıştır. Anlaşmanın süresi 15 yıl olarak belirlenmiştir.

Öte yandan İngiltere ile Türkiye arasında görüşmeler yapılırken Almanlar, Türkiye'nin İngilizler ile iş birliği yapmasını istememiştir. Çünkü kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşecek olan savaş durumunda Türkiye'nin İngiltere safında savaşa girmesi Almanya'nın Güneydoğu Avrupa'daki stratejik hedeflerinin İngiltere tarafından saldırısına açık hale getiriyordu. Almanya bu durumu engellemek için eski Başbakanlarından olan Franz Von Papen'i Ankara'ya Büyükelçi olarak atamıştır. Von Papen'in gerek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü gerekse Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı görüşmelerde, İtalya'nın Arnavutluk'a 30 tümen asker yığmasının ve On İki Ada'da tahkimat yapmasının Türkiye'de uyandırdığı endişeler kendisine açıkça söylenmiştir. (Özmen, 2009, 99)

Türk basınında, Sovyetler Birliği'nin Polonya topraklarına yerleşmesinin, Sovyetlerin toprak bütünlüklerini koruması bakımından doğal bir hareket olduğu görüşü ön plâna çıkmıştır. Türk basını, bu gelişmenin Türk-Sovyet dostluğuna zarar vermeyeceğini sıkça tekrarlamıştır. Örneğin Necmeddin Sadak, 20 Eylül tarihli yazısında, "Polonya'nın paylaşılması meselesinin ağustos ayında yapılan saldırmazlık paktında mı kararlaştırıldığına ya da bundan sonra Sovyetlerin Baltık devletleri üzerine mi yöneleceğinin henüz bilinmediğini ifade etmiştir. Sadak ayrıca; Sovyetlerin verdikleri beyanatlara dayanarak, onların Polonya topraklarına girmelerinin nedeninin kendi toprak bütünlüklerini tehlikeye düşürmemek için olduğunu söylemiştir. Sadak'a göre Sovyetlerin Polonya'ya girmesindeki asıl amaçları Almanya'nın doğu yönünde daha fazla ilerlemeleri izin vermemektir" Yazar, Türkiye'nin bu olay karşısında

yeni bir hareket tarzı geliştirmeyeceğini ve Türk-Sovyet dostluğunun hala sağlam bir şekilde devam ettiğini söylemiştir. (Kırkpınar, 2017, 246)

İngiliz Dışişleri Bakanı Halifax, 11 Nisan 1939'da Ankara Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen'e gönderdiği bir yazıda, İtalya'nın Yunanistan'a karşı gerçekleştirebileceği bir saldırı nedeniyle Türkiye'nin mevcut antlaşmalara göre herhangi bir yardım yükümlülüğü bulunmamakla birlikte, İngiltere'nin ve kabul etmesi durumunda Fransa'nın vereceği güvenceye katılıp katılamayacağını 12-13 Nisan 1939 gece yarısına kadar bildirmesini istemiştir. (Atabey, 2014, 40)

İngiltere ve Fransa ise antlaşmaya ekledikleri gizli bir protokol ile bir Avrupa devleti saldırısının Bulgaristan ya da Yunanistan sınırına ulaşması durumunda Türkiye ile iş birliği yapmayı taahhüt etmiş; ayrıca Türkiye'nin talebi üzerine, Türkiye'nin tüm olanaklarından faydalanılabileceğini hükme bağlamıştır.

Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında imzalanan antlaşmaya 20 Ekim'de ek olarak ekonomik ve mali anlaşmalar da eklenmiştir. Bu anlaşmalar kapsamında, Türkiye'ye savaş sırasında savaş malzemesi temin edebilmek amacıyla çeşitli mali destekler sağlanmıştır. Buna göre, Türkiye'ye 25 milyon sterlinlik, 20 yıl vadeli ve yüzde 4 faizli bir kredi tahsis edilmiştir. Ayrıca, 16 milyon sterlin değerinde külçe altın ve 3,5 milyon sterlinlik bir kredi transferi yapılması kararlaştırılmıştır. (Tuncer,2011,59-62)

Dönemin gazetelerinde Türk-Fransız-İngiliz antlaşması hakkında haberler yer almıştır. Basında yer alan haber başlıklarında; Bütün dünya Türk-İngiliz-Fransız İttifakı ile yakından ilgilenmektedir. Üç müttefik Devlet Reisleri arasında telgraflar teati edilmiştir. Dün Hitler, Ribbentrop ve Fon Papen Ankara'da imzalanan muahede etrafında müzakerelerde bulunmuştur. Fransız Ayan Hariciye encümeninde Türkiye lehine tezahürat yapılmıştır. İngiliz, Fransız gazeteleri Türk milleti ve ordusu hakkında sitayişkar yazılarına devam ediyorlar. Berlin'den Alman haberlerine göre Türk-İngiliz-Fransız mütekabil yardım anlaşmasının imzalanmasını müteakip Hitler ve Ribbentrop bugün istişarede bulunmuştur. (Son posta, 1939)

İsmet İnönü, İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Atatürk döneminde benimsenen tarafsızlık politikasını sürdürmüştür. Ancak Türkiye, olası bir savaş durumunda tarafsız kalacağını, buna karşın herhangi bir saldırıya uğraması durumunda kendini savunacağını açıkça ifade etmiştir. Türkiye Almanya, SSCB ve İngiltere gibi büyük güçlere karşı etkin bir diplomatik çaba göstermeye başlamıştır. Buna göre Türkiye, coğrafyasının da yardımıyla hem İngiltere'yi hem de Almanya'yı Türkiye'nin savaşa girmesinin, her iki ülkenin menfaatlerine aykırı olduğuna inandırmaya çalışmıştır. Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı başlamadan 18 ay önce, Türkiye'nin niyetini yansıtan kendisini Avrupa'nın en kuvvetli ekonomik ve politik güçleri olarak gördüğü İngiltere ve Sovyetler Birliği'ne göre hizalamaktır. (Özmen, 2019,95)

Bu dönemde Türkiye Batı ile ilişkilerini yakınlaştırmaya çalışmış Batı özellikle de İngiltere, Türkiye'ye karşı önceki dönemlerde sergilediği katı ve mesafeli tutumunu terk etmeye başlamıştır. Türkiye'nin "felaketin eşliğinden dönüş" olarak nitelendirilebilecek bu dönemde, izlediği esnek ve değişken politikalar sayesinde savaşın dışında kalmayı başarmıştır. (Akın, 2022, 478)

Savaş sürecinde Türk dış politikasının temel hedefi, Sovyet karşıtı gözükmeden Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak müttefik garantilerini sağlamak olmuştur. Bu garantileri sağlamak adına Türk dış politikası, savaşın başından sonuna kadar değişiklikler göstermiştir. Savaşın başında Türkiye-İngiliz dostluğu ile Sovyet dostluğunu bir arada sürdürmek istemiştir. (Ünalp, 2020, 204)

Savaş sürecinde Türk basınına büyük sorumluluklar yüklenmiştir. Kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla savaş süreci basında sıklıkla yer almıştır. Akşam gazetesinin vermiş olduğu haber başlığında

İngiliz ve Fransız Şark orduları kumandanlarının Ankara'ya geldiğini yazmıştır. Genel kurmay temaslarına bugün başlanmıştır. İngiltere ve Fransa ile aramızdaki muahedeler bugün imzalanmıştır. Kumandanlar ve maiyetleri tayyare istasyonunda merasimle karşılanmıştır. Misafirler, Mareşal Fevzi Çakmak, Orgeneral Asım Gündüz, Milli Müdafaa Vekilini ziyaret ettiler ve bu ziyaretler iade olunmuştur. Şimal devletleri konferansı açılmıştır. Sulh için sadece temenni izhar edilecek. Moskova müzakerelerinin inkıtaından sonra Paris ve Londra, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya karşı gösterdiği tam dürüstlükten çok memnun Sovyet siyasi mahfilleri, müzakerelerin inkıtının Türkiye-Sovyet münasebetlerinin bozulması şeklinde telakki edilemeyeceğini bilhassa kaydetmiştir. Resmi tebliği iadesi ziyaret için Sovyetler Birliğine gelmiş olan Türkiye Hariciye Vekili B. Saraçoğlu'nun Moskova'da ikameti Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti münasebetleri hakkında Türk hükümeti ve Sovyetler Birliği hükümeti mümessilleri arasında derin fikir teatisine vesile teşkil eylemiştir. (Akşam, 1939)

Fransa büyük elçisi kahraman Türk milletini ve şanlı ordusunu selamlamıştır. İngiliz elçisi nutkunda bu muahede bütün dünya için hayırlı olsun demiştir. İngiliz Başvekili üç taraflı muahedenin imzasını avam kamarasına bildirmiştir. B. Çemberlayn'ın hitabesi sürekli alkışlarla karşılanmıştır Avam kamarasında devam etmekte olan müzakereyi kesen Çemberlayn, 12 Mayıs'ta Türkiye Cumhuriyeti ile uzun müddetli bir muahede yapmak için mutabakat hasıl olduğunu bir iki hükümetin birbirlerine azami yardım yapmak üzere olduğumuzu bildirmiştir. Yine muhalefet liderleri söz alarak ‘harpten beri Türkiye'nin sanat ve medeniyet yolundaki inkişafının bilhassa kayda şayan olduğunu Türkiye'nin şeref ve vakarı için bizimle beraber bulunması bilhassa haz verici bir şeydir. Bu anlaşma her tarafta şevk ve memnuniyetle karşılanmıştır’ demiştir. (Yeni mersin, 1939)

369

İngiliz Başvekili Neville Chamberlain, Ankara Anlaşması hakkında Avam Kamarası'nda bir beyanatta bulunmuştur. Türk ve Fransız ve İngiliz anlaşması üzerine Başvekil Çemberlayn Avam kamarasında beyanatta bulunmuş ve alkışlanmıştır. Çemberlayn beyanatında geçen mayıs ayında Türkiye ile İngiltere arasında bir anlaşma ile takarrür eden karşılıklı yardım hususunun sonradan Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında yapılmasına lüzum görüldüğünü söyleyerek demiştir ki;

Muahedenin metni üzerinde anlaşma üç hafta evvel hasıl olmuş ise de İngiltere ve Fransa'nın muvafakatiyle tehir edilmiştir. Türkiye'nin Sovyetlerle bu muahedelere muvazi bir muahede yapılabileceği ümit edilmekte idi. Türk-Sovyet müzakerelere şimdilik inkıtaa uğramıştır. Bununla beraber Moskova ve Ankara Türkiye'nin Sovyetlerle münasebatının eskisi gibi devam edeceğini bildirmiştir. (Ulus sesi, 1939)

Almanya ile İngiltere arasında harp bir felaket olmuştur. B. Chamberlain nutkunu derin bir heyecan içinde irad etmiştir. İngiliz Başvekili ‘bir savaşa girmeğe mecbur olursak uzak şehrin siyasi istikbali için değil, sulh ve emniyetin muhafazası için çarpışacağız’ demiştir. Avam kamarası azası, zamanın vahametini tamamıyla idrak etmiş olarak, Başvekilin çok nazik enternasyonal vaziyet hakkındaki beyanatını dinlemek ve sonra da milli müdafaa için zaruri olan fevkalade salâhiyetler kanununu kabul etmek üzere, toplanmıştır. Almanya Lehistan'a karşı bugün harekete geçmiştir. İlk hareket Danzig de olacak ve Lehistan mütecaviz gösterilmeğe çalışacaktır. Almanya'nın B. Hitlerin nezaretinde yapılan içtima neticesinde verilen karara tevfikân bugün Lehistan'a karşı harekete geçmesi beklenmiştir.

İngilizler Almanya'dan dün hareket etmiş ve yardımcı hava kuvvetleri davet edilmiştir. İngiliz vapurları çağırılmıştır. Almanya'da bulunan İngiliz tebaası konsoloslarından aldıkları talimat üzerine dün Almanya'dan hareket etmişlerdir. İngiliz kolonisi ve İngiliz vapurları bu sabah

Danzigi terk etmiştir. İngiltere kabinesi parlamento ile istişare etmeden harp ilan edebilecektir. (Akşam, 1939)

İngiliz Meclisi dün hükümete istediği vasi salahiyeti vermiştir. Çemberlayn, bir tecavüz vukuunda İngiltere'nin harbedeceğini katiyetle tekrarlamıştır. Alman-Sovyet Paktı Moskova'da imzalanmıştır. Fon Ribbentrop Moskova'dan dönerek Hitlerle görüştü Elçiler ve ecnebi tebaalar memleketlerine dönüyorlar. Tass ajansı bildiriyor. Almanya ile Sovyetler Birliği arasında sulhun takviyesi arzusu ile hareket eden Sovyetler birliği hükümeti ve Almanya hükümeti, Sovyetler birliği ile Almanya arasında bitaraflik muahedesi yapılmıştır. Muahede yer alan hususlar şunlardır:

- 1.İki akit taraf gerek yalnız olarak gerek diğer devletlerle birlikte birbirine karşı her türlü tecavüz hareketinden her, türlü hücumundan tevakki etmeyi taahhüd eyler
- 2.İki akid araftan biri, üçüncü bir devlet tarafından askeri bir harekete mevzu teşkil ederse öteki akid taraf bu devlete hiçbir şekilde yardımda bulunmayacaktır.
3. İki akid taraf hükümetleri müşterek menfaatlerini alakadar eden meseleler üzerinde karşılıklı haber teatisi zımında istikbalde istişare için müteakabil temas halinde kalacaklardır. (Cumhuriyet, 1939)

Mussolini'n sulh yolunda müdahaleye taraftar olduğu ve harp çıkarsa Almanya'nın peşinden sürüklenmeyeceği tahmin ediliyor. Siyasi mahfilde Almanya'nın, dün akşam Hitlerin nezdinde yapılan içtima neticesinde verilen karara tevfikan bugün Lehistan'a karşı harekete geçmesi bekleniyor. İlk hareket, Danzige karşı olacaktır. Forsterin dün Danzig Devlet Şefi yapılması bu hareketin ilk adımıdır. Danzigin Almanya'ya ilhakı ilan edilecektir. Planın ikinci kısmı bundan sonra başlayacaktır. Almanya Lehistan'a karşı asıl planını tatbik etmek için ve Alman-Sovyet paktı hükümlerine aykırı hareket eder görünmemek için Lehistan'ı müstearız göstermeğe çalışmıştır. İngiliz Başvekili Çemberlayn toplanan avam kamarasında Alman-Sovyet ademi tecavüz paktından bahsederken bu hadisenin bir sürpriz olduğunu itirafa mecbur kalmıştır. İngiliz ve Fransız siyasi ve askeri heyetleri bir taraftan Moskova'da müzakereye devam ederken Sovyet hükümeti hariciyesi, gizlice Almanlarla ticaret muahedesi müzakereleri altında siyasi bir anlaşmayı hazırlamışlar ve neticelendirmişlerdir. Roosevelt sulh teşebbüsünde bulunmuştur. Avrupa'yı harp felaketine sürüklemekten kurtarmak üzere Amerika Cumhur Reisi Roosevelt son bir teşebbüste bulunmuş, İtalyan kralına mesaj göndererek tavassutta bulunmasını dilemiştir. Mesaj Amerika'nın Roma elçisi tarafından Krala verilmiştir. (Akşam postası, 1939)

Lehistan Cumhur reisi müzakereyi kabul etmiştir. Roosevelt Hitlerlere ikinci bir mesaj göndermiştir. Amerika Cumhur Reisi Roosevelt, Leh Cumhur Reisi Mosiçki'ye göndermiş olduğu mesajın cevabını almıştır. Bu cevapta Leh Cumhur Reisi Danzig meselesinin halli için gerek Almanya ile doğrudan müzakereye girişmeye ve gerekse umumi bir konferansa iştirake hazır olduğunu bildirmiştir. Hitlerin Fransa, İtalya ve Japonya elçilerini de kabul etmiş olması büyük devletler arasında bir konferans imkanını sağlamıştır. Hitler Alman-Polonya ihtilafına bir nihayet vermek için Roosevelt'ten teklifler almıştır. Fakat Hitlerin suallerini bilenlerin intibası Roosevelt yaptığı teklifleri kabul etmeyeceğini, fakat kendisinin ayrıca tekliflerde bulunmayı tercih edeceği söylenmiştir. Tokyo Hükümeti Berlin'deki sefiri Oşima vasıtasıyla Alman-Sovyet âdem tecavüz anlaşmasının akdini protesto etmiştir. Protestoda bu anlaşmanın antikomintern paktı ile bir tezat teşkil ettiği ileri sürülmektedir. Domei ajansı, Nurenberg kongresine iştirak etmek üzere Almanya'ya gitmekte olan General Teranchi ile Amiral Osamani'nin yollarını ve oradan da siyasi vaziyetin aydınlanmasını beklemek üzere İsviçre'ye gideceklerini bildirmiştir. (Son posta, 1939)

Berlin sokaklarında halk Alman-Sovyet anlaşmasıyla alay etmekte ve birbirlerine mutad olan Heil Hitler yerine Heil Stalin diye selam vermektedirler. Hitler bu defaki planı hakkında şu malumat verilmektedir:

1. Garp devletleri Polonya'yı tutmakta ısrar ederlerse, o vakit onları Cebeli Tarık, Tanca ve diğer Akdeniz meselelerini ortaya atmak suretiyle tehdit etmektir.
2. Garp devletleri Polonya ile Almanya'nın aralarındaki meseleleri baş başa halletmelerine müsaade etmek şartıyla, bir sulh konferansı toplanmasını temin etmektir.
3. Bu planın tahakkuku için ortalığı bir harp tehdidi ile korkutmak ve bütün hazırlıkları ona göre yapmaktır.
4. Bu planın tahakkuku için ortalığı bir harp tehdidi ile korumak ve bütün hazırlıkları ona göre yapmaktır.

Bugün cephelere yapılan sevkiyat Erkanıharp görüşmeleri, Sovyetlerle yapılan anlaşma hep bu sulh konferansını Garp devletleri tarafından teklif edilmesini temin içindir. (Tan, 1939)

Sovyetlerin Japonya ile de anlaşacağı söyleniyor. İtalya'da Sovyetler lehinde bir siyaset takibine başlayacakmış. Diplomatik mahfillerden alınan haberlerden anlaşıldığına göre, Japonya büyük elçisi Hitlerle yaptığı mülakat esnasında Alman-Sovyet paktının imzalanmasını protesto etmiştir. 28 Ağustos'ta Sovyet meclisinin fevkalade celsesi münasebetiyle Molotof'un Alman-Sovyet misakı hakkında beyanatta bulunması muhtemeldir. Alman-Sovyet muahedesinin tasdikinden sonra Molotofun Berlin'e gitmesi muhtemeldir. Kokumin gazetesinin zannettiğine göre Japonya'nın Moskova elçisi Tozo ile yaptığı bir mülakat esnasında Molotof Sovyetler birliğinin Japonya, Mançuko ve muslihane ve umumi bir şekilde halli için müzakereye girişmek arzusunda olduğunu ihsas etmiştir. Fransız Başvekili B. Daladiyenin mühim nutku, Başvekil Daladiye Fransız milletine hitaben bir nutuk söyleyerek bugünkü enternasyonal vaziyet karşısında Fransa'nın hattı hareketini tespit eylemiştir. (Türk sözü, 1939)

Akşam gazetesinin vermiş olduğu habere göre; Mısır, İngiltere ile arasında mevcut antlaşma gereğince Almanya ile siyasi münasebetlerini kesmiştir. Dünden beri Mısır'da umumi seferberlik yapılmaya başlanmıştır. Kanada hükümeti Avrupa'ya gönderilmek üzere 100 bin kişilik bir ordu hazırlanmıştır. Birkaç gün içinde bu miktar 250 bin olacaktır. Fransız-İtalyan hududu tekrar açılmıştır. Roma'dan gelen haberlere göre ahval dolayısıyla İtalya'da eğlence yerleri kapatılmıştır. Leh topraklarında şiddetli muharebeler yaşanmaktadır. Polonyalılar 2 mıntıkada Almanların ele geçirdikleri yerleri geri almıştır. Almanlar Czestochowa istikametinde ilerlemekte, Leh kıtaları Silezya'dan çekilmiştir. 3 Eylül tarihli Polonya harp raporuna göre, Hava harekâtı Alman hava kuvvetlerinin Polonya toprakları üzerindeki hücumları devam etmekte ve sivil halk arasında birçok kişinin ölmesine sebep olmuştur. İngiltere ve Fransa, Almanya'ya harp ilan ettiği sırada Japonya ise bitaraflığını ilan etmiştir. İngiltere Almanya ile harp halinde, hadise şöyle olmuştur: İngiltere'nin Berlin sefiri B. Henderson Alman Hariciye Nazırını ziyaret ederek bir gün evvel verilen notaya cevap istemiştir. Bu notada Almanya Polonya'ya karşı harekâtı durdurması ve askerini geri çekmezse İngiltere'nin mevcut münasebetiyle harbe iştirak etmek zaruretinde kalacağına dairdir. Sefir bugün saat ona kadar cevap verilmesini istemiştir. (Akşam, 1939)

Savaşın gidişatı sebebiyle Polonya hükümet merkezi Lublin'e nakletmiştir. Almanlar bütün koridoru işgal etmişlerdir. Polonya'da Varşova'nın 35 kilometre mesafesinde harp başlamıştır. Almanların Varşova'ya yaklaşması üzerine Polonya hükümet merkezi Lublin şehrine nakledilmiştir. Alman kuvvetleri koridoru tamamen kapatmışlardır. Alman başkumandanı General Brauçiç orduya hitaben neşrettiği emri yeniden bildirmiştir. İngiltere'de iktisadi harp

için hazırlık yapılmıştır. İyi malumat almakta olan mahafil, halihazırda muhasamatın yalnız karada denizde ve havada değil, aynı zamanda iktisadi sahada da başlamış olduğunu yazmakta ve Londra'da Almanya'ya karşı iktisadi harbi idare edecek bir teşkilat vücuda getirilmiş olması hakkında mütalaalar serdetmektedirler. (Akşam, 1939)

Türkiye-İngiltere anlaşmasının üçüncü yılında yaşanan gelişmeler akşam gazetesinde ye almıştır. Verilen haberde İngiltere-Fransa ile üç yıl önce karşılıklı yardım anlaşmasını imzaladığımız zaman Almanya Polonya'ya saldırmış müttefikler de Almanya'ya harp ilan etmişlerdir. Bu demektir ki görerek bilerek düşünerek bağ altına girdik. Üç yılda çok şeyler değişmiştir. Fransa umulmadık bir hızla yere serilmiştir. Almanya ile mütareke yapılmış. Almanya bütün Balkanları çiğneyerek Egeye inmiş. Girit'e kadar adaları işgal etmiştir. İngiltere'nin yardımı ne Yugoslavya'ya ne Yunanistan'a uzunca bir zaman için olsun tutunma imkânı vermemiştir. İngiliz donanması Ege'den ve Akdeniz'in şarkından çekilmek zorunda kalmıştır. Birdenbire Rusya'ya dönen Alman orduları Karadeniz kıyılarına yerleştiler, Kafkasya'ya doğru ilerlemektedirler. Çölde bir müddet İngilizlere gülümseyen talih geçen yıl tersine dönmüştür. Almanlar Mısır önüne kadar ilerlemişler. Bu güç değişken şartlar ortasında Türkiye harbin dışında kalmaya çalışmıştır Bir taraftan hazırlanarak, kuvvetlenerek, öbür yandan herkese güven verici dürüst bir politika güderek, sınırlarına dayanan ateşin saçağı sarmasından çekinmiştir. (Akşam, 1942)

1941 yılına gelindiğinde ise Almanya'nın Balkanlardaki ilerleyişi, İngiltere'yi ciddi şekilde endişelendirmiştir. İngilizler, Türkiye'nin bu baskılara direnemeyerek Alman ordularına Ortadoğu'ya geçişi için izin vermesinden çekinmektedir. Bu olası tehdidi önlemek amacıyla İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir mektup göndermiştir. Bu mektupta, Türkiye'nin Müttefikler safında savaşa katılmasını talep etmiştir.

Ancak 17 Şubat 1941'de Bulgaristan ile Türkiye arasında bir saldırmazlık antlaşması imzalanmıştır. Bu gelişme, İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik endişelerini artırmıştır. İngiltere, bu antlaşma sonucunda Bulgaristan'ın Türkiye'den herhangi bir tehdit hissetmeyeceği ve Almanya'ya kapılarını kolaylıkla açabileceği düşüncesine kapılmıştır. Özellikle Bulgaristan'ın Almanya ile iş birliğini artırabileceği endişesi, İngiltere'nin Ortadoğu'daki güvenlik çıkarlarını riske atmıştır. (Ünalp, 2020, 206)

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırısı, Sovyetler ile İngiltere arasında yakınlaşmaya yol açmış ve bu gelişme, Türk Boğazları üzerindeki uluslararası baskıların yönünü değiştirmiştir. Alman-Sovyet ittifakının sona ermesiyle, Türkiye üzerindeki Boğazları Müttefik gemilerine kapatma yönündeki baskı yerini, Boğazları Müttefiklere açma baskısına bırakmıştır. Bu değişim, Türkiye'nin dış politikada daha karmaşık bir denge kurmasını gerektirmiştir.

Kahire Konferansı dönüşünde, İngiltere'nin Türkiye'ye sunduğu öneriler Ankara'da Bakanlar Kurulu'nda değerlendirilmiştir. Ancak, 12 Aralık 1943 tarihinde alınan kararla İngiliz planı reddedilmiş ve bu karar İngiltere Büyükelçiliği'ne resmi bir nota ile iletilmiştir. Notanın iletilmesinden bir gün sonra İngiltere, ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir telgrafla Türkiye ile ilişkilerini dondurduğunu bildirmiştir. Bu gelişme, Müttefikler ile Türkiye arasındaki ilişkilerde ciddi bir gerilim yaratmıştır. Bu süreçte İngiliz basını, Türkiye'yi sert bir şekilde eleştirmiştir. Türkiye'nin savaşa katılmamak için sürekli bahaneler ürettiği ve 1942 yılında imzalanan ittifak antlaşmasının yükümlülüklerini yerine getirmediği yönünde yorumlar yapılmıştır. Ancak, Türkiye'nin tarafsızlık politikası, ülkenin stratejik konumunu ve iç güvenliğini koruma çabası olarak istenmemiştir. (Ünalp, 2020, 211-213)

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru özellikle 1944 yılı, Türkiye ve bölgedeki büyük güçler arasındaki ilişkilerin gerginleştiği bir süreçtir. İngiliz Hükümeti, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan gerilimlerinin İngiliz-Sovyet ilişkilerine zarar vermesini istememiştir. Ancak Türkiye, Kızıl Ordu'nun Balkanlar üzerinden Türkiye'ye hızla girebileceği ihtimalinden endişe

duymaktadır. Bu durum Türkiye'nin, savaş sonrasında Sovyetler tarafından bir tehdit olarak algılanacağına dair güçlü bir kaygı yaratmıştır. (Ünalp, 2020 216-217)

Aynı dönemde Sovyetler Birliği, Türkiye sınırlarına yakın bölgelerde stratejik planlamalar yapmıştır. 1944 yılında Sovyet Genelkurmayı tarafından, Türkiye sınırları boyunca İran, Irak ve Ermenistan'da Kürt aşiretlerinin yerleştirilmesini öngören bir harita hazırlanmıştır. Bu durum, Sovyetler Birliği'nin bölge üzerindeki etkisini artırma hedefini yansıtan bir girişim olarak yorumlanmıştır. Almanya'nın 7 Mayıs 1945'te teslim olması, Avrupa'daki savaşın sona ermesini sağlamış ve savaş sonrası düzenlemelerin gündeme gelmesine neden olmuştur.

2.2.Konferansların Türk Basınına Yansıması

İkinci Dünya Savaşı sürecinde, kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla başvuru alan ilk kaynak basın olmuştur. (Çelik, yıl, 315) Savaş yıllarında basın sıkı bir denetime tabi tutularak çeşitli basın yasaları ve tüzükleri ile bu konuda hükümete geniş yetkiler verilmiştir. Basın, iç ve dış politika konularında, ancak belirli sınırlar içinde yazabilmiş ve haber yapabilmıştır. Savaş yıllarında Türk basınında çıkan yazılar genel itibari ile uluslararası siyasetin gereğinden dolayı dış politika ile ilgili haberleri yansıtmıştır. Başka bir bakış açısı ile basın, dış politikadaki dengelerden dolayı hükümet tarafından izlenen bir alanı oluşturmuştur. Özellikle hükümetin dış politikada yürüttüğü dengeli tutum basına yansıtılarak bu konuda kamuoyu oluşturmaya çalışılmıştır. Savaş yıllarında Türk basınında hem uluslararası koşulların zorluğundan hem de hükümetin denetiminden dolayı iç politikaya fazla yer verilememiştir. (Akın, 2022, 481)

Böyle kritik bir süreçte, siyasal yaşam içinde önemli ve etkili bir kurum olan basın da sıkı bir denetim altında tutulmuştur Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberde de görüldüğü üzere tarafsızlık politikası benimsenmiştir. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği dış politikaya baktığımızda korumacı bir tavır sergilenmiştir. Türkiye'nin savaştaki bu pozisyonu, İnönü'nün düşüncelerinden kaynaklanan korumacı ve tedbirli politikalarla Savaştan ülkeyi uzak tutmak, tutabilmek, milli mücadele kadar önemli bir olaydır. Bu süreçte oynanan denge oyununun başarısı için bir zorunluluk da her şeyi kontrol altında tutma zorunluluğu olmuştur. (Çelik, 2018, 317)

Savaş sürecini değerlendirmek üzere Türkiye'nin de davet edildiği konferanslar düzenlenmiştir. Düzenlenen konferans Türk basınında yer almıştır. Basında Üçler Konferansına Eden, Molotof, Winant mülakatından sonra üç hükümet şefinin buluşarak müzakerelerde bulunacakları haberi verilmiştir. Londra'dan gelen son haberlere göre ise Büyük Britanya, Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya arasında bir konferans yapılması için yapılan hazırlıklar sona ermiştir. Eden, Molotof büyük elçi Winant ve yahut Haryy pek yakında Londra, Moskova veyahut Kahire'de birleşecekler ve belli meseleleri tetkik edeceklerdir. Hayati ehemmiyeti haiz meseleler bundan sonra Roosevelt ve Churchill arasında müzakere edilmiştir. Churchill- Roosevelt konuşmaları başlamıştır. Washington'a varan Mr. Churchill Beyaz Sarayda Roosevelt'le konuşmalarına başlamışlardır. Bu müzakerelere Amerikan askerinden bazıları da iştirak etmiştir. (Cumhuriyet, 1943)

Hariciye Nazırı Hull, Mebusan ve Ayan Meclislerinin iştirakıyla yapılan bir kongre toplantısında söz alarak Moskova Konferansı ve onun neticesi üzerinde açıklamalar yapmıştır. Hull ortaya yeni meseleler çıkacağını ve bu meselelerden dolayı harbin kısaltılması, hemen harp sonrasında hazırlanması ve harp sonrası dünya temellerinin atılması için müttefiklerin danışıklı harekete geçmeleri icap edeceğini teşrih ile Moskova'da hiçbir gizli antlaşmanın yapılmadığını belirtmiştir. Üçlü Konferansta elde edilen neticenin, bütün sulhsever devletlerin hakimiyet ve iznine dayanan genel uluslararası bir teşekkülün kurulmasını ve büyük veya küçük sözü geçen bütün devletlerin bu teşekküle iştirak edebilmeleri hakkında mutabık kalınmıştır. (Cumhuriyet, 1943)

Moskova Konferansının sonuçları birçok mütalaalara yol açmıştır. Finlandiya, Polonya, Baltık devletleri ve Balkanların istikbali hakkında münakaşalar olmuştur. Moskova’da neşredilen tebliğ, dünya efkarında, umumiyetle müsait bir intiba uyandırmıştır. Harp karşısındaki durumları yüzünden zaruri olarak konferans neticelerini bir zafer saymak yahut bir hezimetmiş gibi göstermek suretiyle aşırı hükümlere varılmıştır. Üç devlet hariciye nazırlarını Moskova’da iyi bir iş başardıkları, mühim bir adım sayılmıştır. Varılan konuların başında, milli hürriyet ve istiklalleri hiçe sayıcı kararlardan tebliğde sakınılmıştır. Vakıa siyasi Avrupa bünyesinin yarın ki şekli Moskova tebliğinde açıkça belirtilmiş değildir. Yalnız, İtalya’da demokrasinin yeniden kurulması hususunda üç devlet vaziyetlerini teyit etmeği muvafık görmüşlerdir. İtalya hakkında daha kesin kararlara varıldığı halde, Almanya’nın muallakta bırakılması gözden kaçmamıştır. (Cumhuriyet, 1943)

Stalin’in teklifi, Türkiye’nin savaşa katılmasını sağlamak amacıyla stratejik tavizler verilmesini içermiştir. On İki Ada, Kuzey Suriye ve Güney Bulgaristan’dan bir kısım arazinin Türkiye’ye bırakılması karşılığında, Türkiye’nin müttefik saflarında savaşa katılması önerilmiştir. Ancak bu teklif, Türkiye’de ciddi endişelere yol açmıştır. (Sarıçoban, 2020, 1764)

Stalin; “On iki ada ile kuzey Suriye’den ve Güney Bulgaristan’dan bir kısım arazinin Türkiye’ye verilmesinin sağlanması ve bunu karşılığında Türkiye’nin savaşa davet edilmesi” teklif edilmiştir. Üç ayrı ülkeden üç ayrı toprak parçasının Türkiye’ye verilmesinin Stalin tarafından İngiltere’ye teklif edilmesi, Türkiye’de şaşkınlık ve endişe ile karşılanmıştır. Türkiye’ye göre bunun anlamı ya da karşılığı, Sovyetler Birliği’nin Boğazlardaki emellerinin gerçekleşmesinin bedeli olarak yorumlanmıştır. Bu durumda Türkiye’de İngiltere’nin bir müttefik olarak güvenilirliği açıkça sorgulanmaya başlanmıştır. (Sarıçoban, 2020, 1764)

Özellikle 1 Kasım 1943’te yapılan görüşmelerde İngiltere ve ABD, Türkiye’nin havaalanlarının Müttefik güçlerin kullanımına açılması ve 1943 yılı sona ermeden savaşa fiilen katılması gerektiği kararına varmıştır. Bu kararın temel amacı, Almanya’nın Sovyetler Birliği üzerindeki baskısını hafifletmek ve Türkiye’nin stratejik konumundan faydalanmaktır. Türkiye’nin savaşa katılması, Müttefiklerin Orta Doğu’da ve Doğu Akdeniz’deki askeri operasyonlarını kolaylaştıracak ve Alman güçlerini bu bölgede sıkışmasını sağlayacaktır.

17-24 Ağustos 1943 tarihleri arasında yapılan Quebec Konferansı’na Churchill Roosevelt ve beraberlerindeki heyetler katılmıştır. Konferansta Türkiye’nin durumu ele alınmış ve Türkiye’nin savaş dışı durumunun devam ettirilmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda, 25 Ağustos’ta Türk Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, New York Times’a verdiği demeçte Türkiye’nin savaş dışı durumunda bir değişiklik olmadığını, ancak bu tarafsızlığın “aktif tarafsızlık” çerçevesinde Müttefiklere yakınlık şeklinde değerlendirilebileceğini ifade etmiştir.

Türk basını konferansa ilişkin çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Cumhuriyet gazetesi 11 Ağustos 1943 tarihli sayısında konferansı “Anglo-Amerikan Konferansı” olarak tanımlamıştır. Necmettin Sadak ise Türkiye’nin savaş dışı konumunun, İngiltere’nin İran, Irak ve Suriye gibi ülkeleri işgal etmesi açısından bir fırsat sağladığını ve Sovyetlerin Kafkasya’yı savunabildiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Moskova Radyosu’nda ve bazı yabancı basın organlarında, Türkiye’nin savaş dışı durumunun Almanya’nın işine yaradığı yönünde çıkan haberler Türk basınında tepkiyle karşılanmıştır. Nadir Nadi, bu konuyla ilgili yazısında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Şu hâlde o muhabir, ya kendi başına sakat düşünen bir adamdı yahut da yazısı bir yanlışlığa kurban gitmiştir. Türkiye’de hiçbir millette olmadığı gibi Sovyet Rusya’ya karşı da kötü niyet besleyen tek şahıs yoktur” demiştir. (Otaç, 2019, 110-111)

Potsdam Konferansı, Avrupa’da kazanılan zaferin ardından 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin yakınlarındaki Potsdam’da gerçekleştirilmiştir. Ancak bu süreçte

İngiltere ve ABD hükümetlerinde bazı değişiklikler yaşanmıştır. İngiltere'yi temsilen konferansa başlangıçta Winston Churchill katılmış, ancak konferans sırasında İngiltere'de yapılan seçimleri İşçi Partisi kazandığı için Churchill görevini yeni Başbakan Clement Attlee'ye devretmiştir.

Bu konferans, savaş sonrası Avrupa'nın yeniden şekillendirilmesi, Alman topraklarının durumu savaş suçlarının cezalandırılması ve uluslararası düzenin oluşturulması gibi konuların tartışıldığı önemli bir dönüm noktası olmuştur Potsdam Konferansı'na ABD adına, Franklin D. Roosevelt'in ölümünden sonra başkanlığa seçilen Harry Truman katılmıştır. Sovyetler Birliği'ni ise Josef Stalin temsil etmiştir. Türkiye'de konferansın yankıları geniş yer bulmuş, Cumhuriyet gazetesi konferansın önemine ilişkin olarak, "Avrupa'nın istikbali hakkında çok mühim kararlar verilecek. Belki de Avrupa haritası geniş ölçüde değişecektir" yorumunu yapmıştır.

Konferans sırasında Türkiye'yi yakından ilgilendiren Boğazların statüsü konusu gündeme gelmiştir. Cumhuriyet gazetesi, bu gelişmelerle ilgili olarak, "Rus istekleri şimdiye kadar İngiltere Bahriye Bakanlığı tarafından şiddetli bir muhalefetle karşılanmış olmakla beraber bazı müşahitler şimdi İngiliz siyasetinin bu noktada bir gerileme kaydetmesini mümkün görüyorlar." şeklinde değerlendirmede bulunmuştur. (Otaç, 2019, 116-118)

Potsdam Konferansı'nda, Boğazların dışında, Almanya ve Avrupa'nın yeniden düzenlenmesiyle ilgili birçok konu görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Almanya'ya ilişkin alınan başlıca kararlar şunlardır:

- Silahsızlandırma ve askerliğin kaldırılması,
- Nasyonal Sosyalizm'den arındırma politikalarının uygulanması,
- Savaş suçlularının yargılanması,
- Alman savaş ekonomisinin tamamen ortadan kaldırılması,
- Savaş tazminatları ödenmesi,
- Almanya'nın demokratikleştirilmesi,
- Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan'da bulunan Alman azınlığın bir kısmının Almanya'ya yeniden yerleştirilmesi.

4-11 Şubat 1945'te Ukrayna'nın güney kıyısında yer alan liman kenti Yalta'da düzenlenen konferansa savaşın sonunda güçlerini muhafaza eden hatta arttıran ve tarihte "Büyük Üçlü" olarak anılan ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt, Sovyet lider Joseph Stalin ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill katılmıştır. İngilizler, imparatorluklarını korumak isterken; Sovyetler, daha fazla toprak edinmek ve işgal ettiği yerlerde gücünü ve nüfuzunu arttırmak istiyordu. Savaşın bitimine doğru askeri anlamda Avrupa'nın en güçlüsü olarak konferansa katılan Sovyetler Birliği, Romanya, Bulgaristan ve Polonya'nın büyük bir bölümü ve Macaristan, Yugoslavya ve Çekoslovakya'yı kontrol altına almıştır. Amerikalıların gündemi ise Pasifikte Japonlara karşı yürüttükleri savaşta Sovyetlerin desteğini almak ve savaş sonrası çözümleri ve oluşacak yeni düzeni tartışmaktır. Ayrıca, Roosevelt, Stalin'den Birleşmiş Milletlere katılmak için bir taahhütte bulunmasını da ummuştur. (Özdemir-Çalışkan-Öztürk, 2017,68-73)

Konferansta savaş sonunda Almanya'nın işgal planı, Rusya'nın alacağı tamirat borçları ve uluslararası bir örgüt kurulması meseleleri görüşülmüştür. Churchill, savaş başlamadan önce tehlikeli bir dönemde Türkiye'nin İngiltere ile ittifak imzaladığını, savaş başladığında Türk ordusunun modern bir savaş için yeterince silahlı olmadığını, buna rağmen tutumunun yine de her bakımdan dostça ve yararlı bulunduğunu, o halde San Francisco Konferansı'na katılma hususunda Türklere de son bir fırsat imkânının verilmesi gerektiğini anlatmıştır. Sovyetler

Birliği Şubat sonunda Almanya'ya savaş ilan etmesi halinde Tũrkiye'nin de konferansa ağırılabilceğini belirtmiŐ, Roosevelt de bu gŕrũŐe katılmıştır. Sonunda 1 Mart 1945'ten önce Almanya'ya savaş ilan etmek Şartıyla Tũrkiye'nin de konferansa ağırılacaklar listesine alınmasına karar verilmiştir. (Sŕylemez, 2012,130)

Washington gazeteleri kaynak gŕsterilerek Roosevelt'i eleŐtiren yazılardan derleme yapılmıştır. Ayrıca gazete manşetten SSCB'nin Japonya'ya Konferansın sona erdiği 11 Őubattan iki gũn sonra çıkan gazetenin sayısında nihayet konferans savaş ilan edeceğini aktarmıŐtır. Cumhuriyet'in Yalta konferansı ile ilk haberi 25 Ocak 1945 tarihini taŐıymaktadır.

Bir hafta sonra çıkan bir haberde ise Roosevelt'in temsilcisinin Londra ve Moskova'ya ziyarette bulunacağı yazılmıŐtır. Cumhuriyet gazetesi 1 Őubat tarihli sayısında ABD BaŐkanı ile İngiltere BaŐbakanı ve DıŐ İŐleri Bakanı'nın Moskova'da bulunduğu yönündeki tahmini Ankara radyosu kaynak gŕstererek vermiŐtir. Son Posta gazetesinin Yalta Konferansı ile ilgili haberi 22 Ocak 1945 tarihinde verilmiŐtir. Gazete haberi "Ū Bũyũkler Toplanıyor" Őeklinde vermiŐtir. 4 Őubat tarihinde ise Londra radyosunu kaynak gŕstererek "Ū Bũyũk Őef Köstence'de Toplandı" manŐetini atmıŐtır. (Sarı, 2015, 1233-1238)

Gazetenin haber kaynakları arasında diğer gazetelerden farklı olarak Britanova ajansı ve Sunday Express gazetesi de bulunuyordu. Gazetenin haberine göre toplantının gũndem maddeleri "Almanya'nın işgali ve kontrolũ, kurtarılmıŐ Avrupa memleketlerinde siyasi ve iktisadi durum, sulhun idamesi için milletler arası daimî bir teŐkilatın kurulması" Şeklinde sıralanmıŐtır.

Gazetenin, "toplantının olup bittiği" Őeklinde baŐlık atmasına rağmen birkaç gũn sũrme ihtimalini göz önünde tutuyordu. Son Posta gazetesinin 11 Őubat tarihli verdiği iki haberi aynı gũn Tanin de vermiŐtir. 13 Őubat tarihli Tanin, manŐetten "Ūler Konferansı Bitti" haberini verirken, konferanstaki kararları tek tek okuyucusuna aktarmıŐtır. Almanya'nın kayıtsız Őartsız teslimi, bir daha harp çıkarma kudretinin elinden alınması, Milletlerarası TeŐkilat Yasası'nın hazırlanması için 25 Nisan'da bir konferansın toplanacağı ve Polonya meselesinde de Rus gŕrũŐnn kabul edildiğini bildirmiŐtir. Bu kararların Ankara'daki yorumunu Tanin hemen bir gũn sonra manŐetine taŐıyarak Ankara'nın "Mũttefiklerin iŐ birliğinden duyduğu memnuniyetini" aktarmıŐtır. (Sarı, 2015, 1233-1238)

Konferans 4-6 Aralık 1943 tarihinde Kahire'de Churchill, Roosevelt ve İnönü'nün katılımıyla başlamıştır. Konferans gŕrũŐmeleri başlamasına yakın İngiliz Genelkurmayı'ndan Tũrkiye'ye Şubat 1944'te savaşa girmesinin uygun olacağını belirten bir açıklama yapılmıştır. GŕrũŐmeler de ilk sözü ABD Başkanı Roosevelt almıştır. Roosevelt, Tũrkiye'nin Birleşmiş Milletler İttifakı ũyesi devlet gibi Almanya'ya karşı savaşının sadece savaş için değil, savaş sonrası barış düzeninde de etkin bir rol oynaması için önemli olduğunu ifade etmiştir. Churchill ise, Almanya'nın geri çekilmesiyle artık Tũrkiye için ortada bir sorun kalmayacağı, Sovyetlere ilişkin çekincelerin de Tũrkiye'nin savaşa girmesi ile birlikte dost iki ũlke olarak ortadan kalkacağına iŐaret etmiştir. Tam tersi bir hareket benimsendiği takdirde ise Tũrkiye'nin yalnızlığa itileceğini söylemiştir. (Ota, 2019, 112)

Mũttefiklerin gŕrũŐmelerinde, Tũrkiye'nin savaşa katılmasının stratejik açıdan önemli olduğu vurgulanmıŐtır. Tũrkiye'nin savaşa girmesi durumunda, Almanya'nın Sovyetler Birliği ũzerindeki baskısının azalacağı gŕrũŐ ũn plana çıkmıştır. 1 Kasım tarihinde yapılan toplantılarda, mũttefikler arasında varılan anlaşmaya göre, İngiltere ve ABD, Tũrkiye'den 1943 yılı bitmeden savaşa katılmasını ve havaalanlarını mũttefiklerin kullanımına açmasını talep etme kararı almıştır. Bu gelişmeler, Tũrk basınında geniş yankı bulmuştur.

Tahran Konferansı, Tahran kentinde Tũrkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin daha soğuk olduğu bir dönemde savaşın gidiŐatını gŕrũŐmek ũzere toplanmıştır. Konferans; Stalin,

Churchill ve Roosevelt'in katılımıyla gerçekleşmiştir. Konferansın ana gündem maddesi, Türkiye'nin savaşa girmesi olmuştur. Bunun doğal sebebi de Churchill'in Almanya'yı saf dışı bırakmak amacıyla Balkanlar'a yapılacak harekât için Türkiye'nin kendilerine gerekli olduğu konusundaki görüşleridir. Konferans'ta ortaya çıkan başka bir görüş de Türkiye'nin toprakları ve boğazları için güvenliğin dikkate alınmayacağı ve yardımın da kesilecek olmasıdır. ABD'nin görüşleri ise Türkiye'ye yardım yapılması halinde ikinci cephenin açılmasının gecikeceği yönünde olmuştur. (Otaç, 2019, 111)

Akşam Gazetesinde verilen habere göre Roosevelt, Churchill, Şang Kay Şek Mısırdaki Mareşal Stalin Tahran'da bekleniyor. Görüşmenin İran'da yapılacağı tahmin edilmektedir. Bir İsveç gazetesine göre Müttefik şefleri mütareke şartlarını tetkik edecekler, Alman milletine son bir ihtarda bulunacaklardır. İsveç'e gelen haberlere göre, Roosevelt, Churchill, Stalin ve Çin Cumhurbaşkanı Şang Kay Şek arasında görüşmelere başlanmak üzeredir. Dört şef arasındaki görüşmenin Tahran'da yapılacağı söyleniyor. Bir rivayete göre ise, Stalin de Kahire'ye vasil olmuş ve görüşmelere başlanmıştır. Amerika'nın Ankara Büyük Elçisi akşam Mısırdan Ankara'ya gelmiştir. Elçi birkaç gün evvel tayyare ile Mısır'a gitmiş ve Roosevelt ile görüşmüştür. Kahire'de müttefik şefler, Almanya'nın bazı nüfuzlu şahsiyetler vasıtası ile teklif ettiği mütareke şartlarını tetkik ediyorlar. (Cumhuriyet, 1943)

Akşam gazetesinde Amerika Hariciye Encümeni reisi konferansın başladığını Amerikan halkına radyo ile bildirmiştir. Mareşal Smuts'a göre müstakbel sulh ancak kuvvet üzerine kurulabilir. Amerikan Hariciye Encümeni reisi B. Conelly radyo ile Amerikan halkına hitabede bulunmuştur. "Size söz söylediğim şu dakikada Roosevelt, Churchill ve Mareşal Stalin Orta Şarkta bir yerde insaniyetin mukadderatı için hayati ehemmiyeti haiz görüşmelere başlamışlardır. Fakat bu hususta size fazla tafsilat veremem" Alman sefiri Von Papenin beyanati, milletimin daha iyi bir istiklal temini için harbe devam etmek hususunda ki sarsılmaz azminden edindiğim en mükemmel intibalarile dönüyorum. Alman Büyük Elçisi Papen Avrupa ekspresiyle Almanya'dan şehrimize dönmüştür. "Almanya'dan milletimin daha iyi bir istikbal temenni için muharebeye devam etmek hususundaki sarsılmaz azminden edindiğim en mükemmel intibalarla dönüyorum dünyanın bu köşesine yakıcı haile dışında kalması hususunda Türk dostlarıyla teşriki mesaiye devam etmekle bahtiyarım demiştir." (Akşam, 1943)

Akşam gazetesinin vermiş olduğu haberde Toplantıdan sonra Tahran'da neşredilen tebliğ her tarafta büyük alaka ile karşılandığı yazılmıştır. Amerikan mebusları Avrupa'nın siyasi istikbaline ait tafsilat olmadığına dikkati çekiyorlar. Tahran toplantısı hakkında neşredilen tebliğ büyük alaka ile karşılanmıştır. Buradaki kanaat şudur; Tahran'da dünyanın istikbali hakkında karar vermek üzere en yüksek otoriteler toplanmıştır. Tarih bu liderlere düşen vazifelerden yükseğini kaydetmemiştir. Son zaferin elde edileceğinden herkes emin bulunuyor. Konferansın en mühim neticelerinden biri üç liderin bir araya toplanmasıdır. Bunlar birbirini tanımak, anlamak, birbirlerine inanmak fırsatını buldular. Bu faydalı nokta gerek harbin idaresinden gerek barışın hazırlanmasında fevkalade rol oynayabilir. Dünyanın bütün Milletlerinin istibdattan azade olarak kendi güvenleri dahilinde yaşayacakları günün geleceğini itimatla görünüyor. Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında yapılan ve 4 gün süren görüşme hakkında tebliğ neşredilmiştir. Birleşik Amerika'nın Cumhurbaşkanı, Büyük Britanya'nın Başvekili olan bizler son 4 gün içinde müttefikimiz İran'ın Başşehrinde bir araya geldik. Müşterek siyasetimizi tarif ve harbi takip edecek olan sulha iş birliği yapmalarına şahit olmak azminde olduğumuzu ifade ettik demiştir. (Akşam 1943)

Amerikan uçaklarının Türk topraklarına inmesi, Türkiye'nin tarafsızlığından şüphe duyulmasına sebep olmaz. Türkiye dört taraftan harp halinde olan memleketlerin karaları, havaları ve sınırları ile çevrilmiş bir adaya benzediği için zaruri olarak zaman zaman bitaraflik noktasından nazik vaziyetlere düşüyor. Bereket versin ki Türkiye'nin bu vaziyet hakkında

doğru bir hüküm vermek için harp seneleri içinde fikirleri aydınlatacak derecede tecrübeler geçmiştir. Yani bu defa topraklarımıza inmek mecburiyetinden başka Almanya'ya ve İtalya'ya ait bir takım harp tayyarelerinin Türk topraklarına veya sularına indikleri görüşmüştür. Hatta müttefiklerimiz olan İngilizlerin tayyareleri tarafından İtalyan işgali altındaki adalar yerine Anadolu'nun bir gece bombardıman edildiği de olmuştur. (Vakit, 1942)

Amerika, İngiltere, Rusya ve Çin olmak üzere üçlü paktı imzalayan memleketlere karşı yirmi altı devlet Vaşington'da bir beyanname neşrettiler. Vaşington beyannamesine göre demokrasilerin harp gayeleri belli başlı şu dört noktada toplanıyor:

1. Alakadar milletlerin muvafakati olmadıkça hiçbir arazi değişikliği yapılmaması
2. Her memleket halkının kendi kendini idare için rejim seçmek serbest bulunması ve diğer memleketlerin rejimlerine hürmet etmesi
3. Her memleketin muhtaç olduğu ilk maddeyi serbestçe alabilmesi

Mütearız devletler silahsızlandırılmak suretiyle dünya sulhunun emniyet altına alınması. (Vakit, 1942)

Vakit gazetesinde Elhamama ve Funduk'un işgal altında bulunduğu yazılmıştır. Sekizinci ordu ileri harekete devam etmektedir. Berlin, Maret' in sahil kesiminde ve El Hamma istikametinde Cebel Tevaganın cenubunda Almanların yapmış oldukları çifte ricati kabul etmektedir. Son haberlere göre, merkez cephesindeki Amerikan ordusunun Fonduk' un şimalinde taarruza geçmiş olduğuna dair bir rivayet vermiştir. (Vakit, 1943)

Vakit gazetesinde savaş süreci hakkında 1942 ümitsiz ve karanlık yılı başlığını atmıştır. 1942 yılına harbin sonu dünya barışı için 1940,1941 senelerinde beslenen bütün ümitleri kaybetmiş olduğumuz halde giriyoruz. 1942 yılı ümitsiz ve karanlık bir yıldır. Bütün dünya kışın karlı beyazlıkları ve harp ateşinin alevleri içinde insanlığın yüzündeki medeniyet eserlerinin yanıp yıkılması tehlikesi ile karşı karşıya gelmiştir. Yalnız bu umumi karanlık içinde bize teselli veren tek nokta var ki bu da Türkiye'nin aydınlık vaziyetidir. (Vakit, 1942)

Tunus'ta mihver ricata başlamıştır. Müttefikler bir İtalyan ve bir Alman alayının imha edildiğini bildiriyorlar. Almanlar bir aralık orta Tunus'ta çok ehemmiyetli olan Thala mevkiinde 5 kilometre bir mesafede bulunuyorlardı. Fakat İngilizler tarafından yapılan şiddetli bir karşı hücum neticesinde Kasserino boğazına kadar 27 kilometre geri atılmışlardır. Tepelerin yamaçlarından Alman tanklarının en kazı duruyor ve bir taraftan da ricat etmekte olan Alman kıtaları müttefik hava kuvvetlerinin fasılasız bombardımanlarına maruz kalıyorlardır. (Vakit, 1943)

Dö Gol ile Jiro görüşecek iki kumandan yakında müzakerelere başlayacaktır. Muharip Fransız umumi karargâhı şimal Afrika umumi durumu hakkında general Dögol' ün beyanatını neşretmiştir. Fransız şimal ve babı Afrikalarında iç anlaşmazlık devam edip duruyor. Bunun sebebi Vişi otoritesi kalktıktan sonra oradaki Fransız otoritesine bir temel mevcut olmamasıdır. Çünkü harbe imparatorluğun büyük bir kısmını sokmuş olan muharip Fransa'nın teşkil ettiği büyük şevk, insicam ve tecrübe kuvveti bu Fransız topraklarında temsil edilmemektedir. Bunun neticesi ise şu oluyor: müttefik orduların hareketi için gerek bugün gerekse gelecekte zarar veren bir durumdur. (Vakit, 1943)

Başvekilin İngiliz gazetelerine beyanatu, Londra radyosunun bildirdiğine göre, Londra'nın başlıca gazetelerinden Taymis ve Deyli Meyi Ankara muhabirlerinin Başvekilimizden aldıkları beyanatu neşretmişlerdir. Beyanatın başlıca kısımları şöyledir: Türkiye verdiği sözlere, taahhütlerine sadakat göstermekte ve dürüst bir siyaset takip etmektedir. Türklerin yegâne emeli, memleketlerini imar etmek, milli birliğini tamamlamak için sulhta bırakılmaktır. Türkiye, her iki muharip tarafa karşı dürüst bir siyaset takip etmektedir. Fakat, bir karış toprağı

taarruza uğradığı zaman bütün Türkler hep birden silaha sarılacaklardır. Türkiye'nin stratejik vaziyeti düzelmiştir. Türkiye'ye, Amerika'dan ve İngiltere'den çok miktarda malzeme gelmektedir. Son zamana kadar bu malzeme Amerika'dan İngiltere yolu ile gelmekteydi. Şimdi Amerika, ödünç verme ve kiralama kanunu mucibince doğrudan doğruya gönderilmesini teklif etmiştir. Türkiye'nin İngiltere ve Amerika ile münasebetleri samimidir. (Vakit, 1943)

Polonya hükümeti beklenen beyannameyi neşretmiştir. Polonya hükümeti halihazırda Sovyet topraklarında bulunan bütün Polonyalı erkeklerin serbest bırakılmasını istiyor. Sovyet Rusya ile olan münasebetlerini 30 Temmuz 1941 itilafnamesi ve 4 birinci kanun 1941 anlaşması ile tanzim etmiş olan Polonya hükümeti, bunların ihtiva ettikleri hükümlere harfiyen riayet etmiştir. Hükümeti ile sıkı irtibatını muhafaza eden Polonya milleti, çok ağır fedakarlıklar bahasına gerek Polonya'da gerek hudutları haricinde müstevli Almanya'ya karşı amansız bir surette mücadele etmektedir. Almanlar, Almanya ile her türlü mesai birliğini reddetmiş olan Polonyalılar arasında tek hain Kuisling bulunamamıştır. (Vakit, 1943)

İngiliz Başbakanı, Stalin'den Türkiye ile ilgili taleplerini yeniden gözden geçirmesini istemiştir. Boğazlar ve Balkan meseleleri, beş büyük devletin dışişleri bakanları tarafından incelenecek. Türk ve İngiliz hükümetleri, Boğazlar meselesinin iki taraflı anlaşmalarla değiştirilmesinin uygun olmayacağı konusunda mutabık kaldılar. Türk milleti kendi saadet ve selametini müttefikler arasında anlaşmazlıkta değil, samimi bir iş birliğinde görür. Bu bakımdan Berlin Konferansı'nın yeni bir harp tehlikesini bertaraf eden kararları Türk milleti için derin bir memnunlukla karşılanacak bir hadisedir. Berlin konferansının kararları Almanya'da müttefikleriyle sulh muahedesi imzalayacak ve bu muahedenin tatbikini sağlayacak bir hükümet kuruluncaya kadar bu memleketteki askeri işgal idarelerinin dayandığı prensipleri ihtiva ediyor. Harpten sonra kurulacak yeni dünya sulhunun şartlarını hazırlamak için İngiltere, Amerika, Rusya, Fransa ve Çin dışişleri bakanlarından Londra'da bir sulh konferansı kurulacağını ve konferansta devamlı teşkilat olarak bir de umumi katiplik bulunacağını bildirmiştir. (Vakit, 1945)

2.3. Savaşın Sonu

10 Haziran 1940'ta İtalya, Almanya'nın müttefiki olarak İngiltere ve Fransa'ya savaş açınca savaş Akdeniz'e sıçramıştır. Bunun üzerine, 12 Haziran 1940'ta İngiltere ve Fransa, Üçlü İttifak Antlaşması'nın 2. maddesinin 1. fıkrası gereğince Türkiye'nin savaşa katılmasını talep etmiştir. Ancak Türk hükümeti, Ankara Antlaşması'na ekli 2 numaralı protokolde yer alan Sovyet çekincesini gerekçe göstererek 12 Haziran 1940'ta "savaş dışı" müttefik konumunda olduğunu açıklamıştır. 18 Haziran 1941'de Türkiye ve Almanya arasında Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. Ancak Türkiye, 1944 yılında İngiltere'nin talebi üzerine Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmiş 2 Ağustos 1944'te Almanya ile tüm ticari ve siyasi ilişkilerini sonlandırdığını duyurmuştur.

20 Nisan 1945'te ise Almanya'ya krom sevkiyatını durduracağını açıklamıştır. Türkiye, 12 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek Müttefikler safında yer almıştır. Savaşın ardından, Hindistan, Pakistan ve Mısır gibi ülkeler bağımsızlıklarını kazanmıştır. ABD ve İngiltere'nin desteğiyle, Filistin topraklarında Yahudilere bir yer tahsis edilerek İsrail Devleti kurulmuş, Uzak Doğu Asya ve Orta Afrika'daki bazı ülkeler ise İngiltere, Fransa ve Belçika'nın sömürgeci politikalarına karşı bağımsızlık mücadelelerine girişmiştir. (Feyizoglu, 2007, 35)

Türk Hükümeti 23 Şubat 1945'te, 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalayarak Almanya ve Japonya'ya resmen savaş ilan etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi, bu tarihi kararı manşetten şu şekilde duyurmuştur: "Millet Meclisi, dünkü tarihi toplantısında Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etme kararını oy birliğiyle almıştır. Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne katıldı, San Francisco'daki dünya düzeni konferansına katılacağız"

Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan ettiği haberi yabancı radyolar tarafından yayımlandığında, Berlin halkı büyük bir umutsuzluğa kapılarak, 'Bugün tüm dünya bizden nefret ediyor. İşte aldığımız son darbe,' yorumunu yapmışlardır. Falih Rıfkı Atay, müttefikimiz İngiltere'nin telkini üzerine hükümet tarafından alınan kararın, Büyük Millet Meclisi'nin olağanüstü toplantısında onaylandığını belirtmiştir. (Söylemez, 2012, 131)

1945 yılının mart ayında Müttefik orduları Almanya'ya son darbeyi vurmak için Ren Nehri'ni geçerek Almanya'ya hücumu başlamıştır. Türk basını, bu olayı “Sonun Başlangıcı” olarak değerlendirmiştir. Ahmet Emin Yalman, 26 Mart tarihli makalesinde, “Bu dünyada en acı şey Alman olmak” ifadelerini kullanmıştır. Falih Rıfkı Atay ise Almanya'nın artık günlerinin sayılı olduğunu dile getirmiştir. Hitler'in yerine geçen Amiral Doenitz, savaşı durdurarak 7 Mayıs 1945'te Reims'de Amerikan ve İngiliz komutanlarıyla kayıtsız şartsız teslim anlaşmasını imzalamıştır.

Almanya'nın Müttefik kuvvetlerine kayıtsız şartsız teslim olması ve Avrupa'da savaşın sona ermesi, Türk basınında büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Zekeriya Sertel, “Uzun Gece Sona Erdi” başlıklı makalesinde şu ifadeleri kullanmıştır: “Evet, bir İngiliz gazetesinin dediği gibi, altı yıla yakın süren uzun ve karanlık gece sona erdi. Hitler haklı çıktı. O, birkaç yıl önce Avrupa'nın, hatta dünyanın kaderini 1000 yıl boyunca belirleyeceğini ilan etmiştir. (Söylemez, 2012, 133-134)

7 Mayıs'ta Almanya'nın, 14 Ağustos'ta ise Japonya'nın teslim olmasıyla İkinci Dünya Savaşı sona ermiştir. Türkiye, tüm dünyayı etkileyen büyük bir yıkımdan “savaş dışı” kalmış. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, çok farklı bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Dünyanın iki süper gücü olan ABD ve SSCB, bu yeni düzenin iki temel unsuru haline gelmiştir. (Akın, yıl, 128) Savaş boyunca tüm baskı ve zorluklara rağmen tarafsızlığını koruyan Türkiye, savaşın sona ermesinin ardından İngiltere, Amerika ve Sovyetler Birliği'nin tepkileriyle karşı karşıya kalmıştır. Sovyetler Birliği, 7 Haziran 1945 tarihinde Türkiye'ye verdiği bir notayla, Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliği'ne devredilmesini, Boğazların savunmasında Sovyetler Birliği'nin ortak olmasını, bunun için Boğazlar 'da deniz ve kara üslerinin Sovyetler Birliği'ne tahsis edilmesini, ayrıca Montreux Sözleşmesi ile belirlenmiş olan Boğazlar rejiminin değiştirilerek iki ülke arasında yeni bir anlaşma yapılmasını talep etmiştir. (Akın, 2017, 121)

Türkiye, ilk etapta İngiltere ve ABD'ye başvurarak destek istemiş, ancak beklediği desteği bulamamıştır. Bununla birlikte, sonuçta İngiltere'nin diplomatik desteğini kazanmayı başarmıştır. 17 Temmuz 1945 tarihinde Almanya'da düzenlenen ve ABD, Sovyetler Birliği ile İngiltere'nin katıldığı Potsdam Konferansı'nda konu ele alınmıştır. Ancak, Sovyetler Birliği'nin Boğazlarla ilgili taleplerinden vazgeçmemesi nedeniyle bir çözüme ulaşılamamıştır. Boğazların kontrolünün Sovyetler Birliği'ne geçmesi durumunda, İngiltere ve ABD'nin çıkarlarının olumsuz etkileeneceği, Karadeniz'in bir Sovyet gölüne dönüşeceği ve bu durumun Sovyet yayılma politikasını kolaylaştıracağı öngörülmüştür. Bu gelişmeler sonucunda ABD, Türkiye'yi destekleme kararı almıştır. (Atabey, 2014,124-126)

2.4. Sonuç

1396 yılında başlayan Türk-İngiliz ilişkileri, Millî Mücadele dönemine kadar ticari ve siyasi alanlarda istikrarlı bir şekilde sürmüştür. 1878 yılından itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarını çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirmiş ve Osmanlı'nın parçalanmasını kaçınılmaz bir gerçek olarak kabul etmiştir. Stratejik Osmanlı topraklarını kontrol etmek veya bu bölgelerde kendi etkisi altında devletler oluşturmayı amaçlayan İngiltere, özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı ile ilişkilerini giderek kötüleştirmiştir. 1907'de İngiltere ve Rusya arasında imzalanan anlaşma ve 1908'deki Reval görüşmeleri, Osmanlı Devleti'nin geleceğine yönelik uluslararası bir uzlaşının ortaya çıktığını göstermiştir.

Osmanlı'nın Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na katılmasıyla Türk-İngiliz ilişkileri tamamen kopmuş, bu durum iki devlet arasındaki tarihsel bağların sona ermesine yol açmıştır.

Türk-İngiliz ilişkileri, Musul sorununun çözülmesi ve Türk-İngiliz-İrak Antlaşması ile önemli bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Bu iki devlet arasında uzun süre devam eden anlaşmazlıklar sona ermiştir. 1930'lu yıllarda Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılması ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi gibi gelişmeler, Türk-İngiliz ilişkilerinde dostane bir dönemi başlatmıştır.

Ekonomik ve siyasi iş birliği bu süreçte daha da derinleşmiş, Karabük Demir ve Çelik İşletmeleri'nin inşası gibi ortak projeler hayata geçirilmiştir. Ayrıca, Nyon Konferansı'nda İtalyan tehdidine karşı yürütülen ortak çalışmalar, iki ülke arasındaki ilişkileri pekiştirmiştir. 1937 yılında İsmet İnönü'nün İngiltere Kralı VI. George'un taç giyme törenine katılması ve Kral VIII. Edward'ın İstanbul ziyareti gibi karşılıklı temaslar, bu dönemde Türk-İngiliz ilişkilerinin olumlu yönde ilerlediğini göstermektedir. Bu gelişmeler, Türkiye ile İngiltere arasındaki bağların güçlenmesini sağlayarak iki ülkenin uluslararası platformlarda iş birliği yapmasına zemin hazırlamıştır.

Potsdam Konferansı'nda alınan kararlar, Avrupa'nın savaş sonrası sınırlarını şekillendirirken, Türkiye'nin kendi sınır güvenliği ve dış politikadaki öncelikleri konusunda dikkatli bir diplomasi izlemesini gerektirmiştir. Bu süreçte, Türkiye hem Sovyet tehdidine karşı tetikte kalmış hem de savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde kendine yer edinmek için stratejik bir yaklaşım sergilemiştir. Türkiye'nin izlediği bu dengeli politika, gelecekteki dış ilişkilerinin temel taşlarını oluşturmuştur.

Türkiye, II. Dünya Savaşı sırasında dengeli bir dış politika izleyerek tarafsızlığını koruma çabası göstermiştir. İngiltere ve Fransa'nın savaşa katılma taleplerine rağmen, Türkiye, Sovyetler Birliği'nden gelebilecek tehditleri gerekçe göstererek savaş dışı kalma politikasını sürdürmüştür. Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması ile Almanya'yla ilişkilerini bir süre dengeleyen Türkiye, 1944 yılında İngiltere'nin talebi doğrultusunda Almanya ile ilişkilerini kesmiş ve savaşa Almanya ile Japonya'ya karşı katılmıştır. Savaş sonrası dünya düzeni yeniden şekillenirken birçok ülke bağımsızlık hareketlerine başlamış, bu süreçte Türkiye bölgesel dengeleri dikkatle izleyerek dış politikasında esnek ve temkinli bir yol izlemiştir. Bu politikalar, Türkiye'nin savaş sonrası dönemde uluslararası alandaki stratejik önemini artırmış.

KAYNAKÇA

1. Gazeteler

- Akşam. (Kanunuevvel 1943). Sayfa. 1.
Akşam postası. (25 Ağustos 1939). Sayfa.1.
Akşam. (19 teşrinievvel, 1939). Sayfa. 1.
Akşam. (25 Ağustos, 1939). Sayfa. 1-2.
Akşam. (4 Eylül 1939). Sayfa. 1.
Akşam. (7 Eylül 1939). Sayfa. 1.
Akşam. (Kanunuevvel 1943). Sayfa. 1.
Akşam. (20 teşrinievvel 1942). Sayfa. 1.
Cumhuriyet. (3 Eylül 1943). Sayfa. 1.
Cumhuriyet. (4 İkinci teşrin 1943). Sayfa. 1.

- Cumhuriyet. (19 ikinci teşrin1943). Sayfa. 1.
Cumhuriyet. (25 Ağustos,1939). Sayfa. 1,6,9.
Son posta. (26 Ağustos,1939). Sayfa. 3.
Son posta. (21birinciteşrin, 1939). Sayfa. 1.
Türk sözü. (27 Ağustos 1939). Sayfa. 1.
Ulus sesi. (21 Birinci teşrin, 1939). Sayfa. 1-2.
Vakit. (2 İkinci kanun 1942). Sayfa. 1.
Vakit. (26 Şubat 1943). Sayfa. 1.
Vakit. (29 Mart 1943). Sayfa. 1.
Vakit. (18 İkinci kanun 1943). Sayfa. 1.
Vakit. (30 Nisan 1943). Sayfa. 1.
Vakit. (4 Ağustos 1945). Sayfa. 1.
Vakit. (4 İkinci kanun 1943). Sayfa. 1.
Vakit. (5 İkinci kanun 1942). Sayfa. 1.
Yenimersin. (21 Birinci teşrin 1939). Sayfa. 1.
Vakit. (20 Haziran 1942). Sayfa. 1.

2. Makale ve Kitaplar

- Akın, D. (2022). İkinci Dünya Savaşında Basın ve Yayın Organlarının Etkisi. Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt:6, sayı:2, s. 474-519.
- Akın, F. (2017). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, İş ve Hayat Dergisi, cilt:3, sayı:5, s. 119-134.
- Atabey, F. (2014). 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Aybars, E. (1988). Millî Mücadele'de İngiliz Basını, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt:4, sayı:4, s.603.636.
- Ç, Sarı, (2015). Türk Basınında Yalta Konferansı. Belgi, sayı:9, s.1230-1246.
- Çakır, İ. (2022). 19. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İngiliz Diplomatik İlişkileri (1793-1853). Journal Of Anglo-Turkish Relations, cilt:3, sayı:2, s. 100-124.
- Çelik, A. (2018). İkinci Dünya Savaşı'nda Hükümet-Basın İlişkileri ve Gazeteci Mebuslar, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt:28, sayı:2, s. 315-331.
- Dönmez, C. (2008). Millî Mücadele'ye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- E. S. Yalçın, (2000), Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti, Berikan Yayınları.
- Feyizoğlu, T. (2007). Bir Paylaşma Planının Perde Arkası: Türkiye 1945. İstanbul: Bizim Kitaplar.
- Kırkpınar, K. (1993). Millî Mücadele Döneminde İngiliz Basını Ve Kamuoyunda Türk İmajı, Çağdaş Tarihi Araştırmaları Dergisi, cilt:1, sayı:3, s.159-174.
- Kırkpınar, N. (2017). II. Dünya Savaşı'nda Stalin ve Sovyet Diplomasisi Karşısında Türk Basını (1939-1945). Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, cilt:17, sayı:34, s. 239-277.

Kürkçüoğlu, Ö. (1978). Türk-İngiliz ilişkileri (1919-1926). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Otaç, T. (2019). İkinci Dünya Savaşında Müttefik Konferansları ve Türkiye İçin Önemi. Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, cilt:1, sayı:1, s. 97-126.

Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt:1, sayı:29, s. 253-269.

Özdemir, M., Çalışkan, S., Öztürk, F., (2017), Yalta Konferansı. Soğuk Savaşa Giden Yol Yalta Conference The Road To Cold War, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt:5, Sayı:2.

Sander. Oral, (1989). Tarih İlkçağlardan 1928'e, İmge Kitabevi Yayınları.

Sarıçoban, G. (2020). İkinci Dünya Savaşı Döneminde [1939-1945) Türk Dış Politikası, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt:24, sayı: 2, s. 1755-1777.

Selek, S, Anadolu İhtilali Mondros Mütarekesi nde Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşuna Kadar Ulusal Savaşımızın Belgeseli, Kastaş Yayınevi.

T, N, Karaca. (2020). Dostluktan Çatışmaya: Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri, Journal Of Anglo-Turkish Relations, cilt:1, sayı:1, s. 11-32.

Tuncer, H. (2011). İsmet İnönü'nün Dış Politikası, Kaynak Yayınları.

Tutsak, A. (2017). Hitler Almanyası'nın Yayılmacı Politikası ve İkinci Dünya Savaşı (1932-1945), Akademik Bakış Dergisi, sayı:63, s.190-208.

Ünalp, F. R. (2020). İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Politikaları ve Sonuçları. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi, sayı:45, s.47-69.

Zeyrek, S. (2013). Millî Mücadele sürecinde Türk-İngiliz rekabeti: Kürt sorunu, Türkiyat Mecmuası, cilt:23, sayı:1, s.109-140.

3. Tezler

Özmen, Ş. (2009). Türk-İngiliz İlişkilerinde Restorasyon Dönemi (1926-1939). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta.

Söylemez, S. M. (2012), İkinci Dünya Savaşında Türkiye Üzerinde Almanya'nın ve İngiltere'nin Nüfuz Mücadelesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yozgat.